

Research Paper

Developing strategic planning for the sustainability of the natural environment in areas with tourism capability the Case study of Lashkarak-Dizin tourist axis

Ali Turkashvand ^a, Karamatollah Ziari ^{a*}, Mahmoud Rezaei ^a

^a. Department of Urban Planning, Dubai branch, Islamic Azad University, Dubai, United Arab Emirates

^b. Department of Human Geography, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran

^c. Department of Architecture, Central Tehran branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Keywords:

Tourism,
Environment,
Sustainability,
Strategic planning,
Lashkarak-Dizin axis.

Received:

26 May 2022

Received in revised form:

3 September 2022

Accepted:

7 November 2022

pp. 1-22

This research aims to investigate environmental issues, their destructive effects, and their roles and potentials in attracting tourists to the ecotourism axes, the Lashkark-Dizin axis. The type of applied research and the method of that research is descriptive-analytical. The statistical population of this research is 3 statistical population of experts, people living in the studied axis, tourists entering the studied axis, and the sample size based on the random sampling method is 30 people for the first community, 200 people for the second community, and 150 people for the third community. In this regard, the final evaluation of the value of the waterfalls along the path and the green tourist routes and sports facilities of the Lashkark-Dizin axis, the results of this method show that the economic index is 0.859 and the standard of amenities and services is the highest with 0.842. They have played a role in attracting tourists as well as investment purposes. The results of the network analysis model also show that economic activity development indicators with a value of 0.157 have played the greatest role in the destruction of the environmental resources of the Lashkar-Dizin axis. In the next order, the change of uses, such as the change of use from agriculture and gardens to commercial; change of use from residential to commercial; Change of use from agriculture and gardens to facilities and equipment; The change of use from parks to residential and tourism centres with a rate of 0.098 has had a significant impact on the destruction of the environmental resources of this axis.

Citation: Turkashvand, A., Ziari, K., Rezaei, M. (2022). E Developing strategic planning for the sustainability of the natural environment in areas with tourism capability the Case study of Lashkarak-Dizin tourist axis. *Journal of Urban Tourism*, 9 (4), 1-22.

<http://doi.org/10.22059/JUT.2023.234815.332>

* . Corresponding author (Email: zayyari@ut.ac.ir)

Copyright © 2022 The Authors. Published by University of Tehran. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Today, tourism is one of the most important opportunities for environmental sustainability. Because environments have always been fragile and sensitive to the changes and destructions caused by tourism. The culture of tourism will definitely help the fields of environmental sustainability. The sustainability of tourism is based on the concept of sustainable development, in which the need to maintain the interaction between humans and the environment is discussed. The lack of interaction between humans and the environment causes widespread environmental problems. For years, environmental scientists and ecologists have identified the increase in economic activities as an important factor in the depletion and destruction of natural resources and have shown that with the increase in economic activities, the stability and flexibility of ecosystems has been seriously threatened.

Methodology

This research is descriptive-analytical according to the goals and components of applied research and its research method. The statistical population is domestic and foreign tourists. The statistical sample is calculated based on random sampling. Based on this, the statistical population of this research is 3 statistical populations of experts, people living in the study area, tourists entering the study area, and the sample size is 30 people for the first community, 200 people for the second community, and 150 people for the third community. In order to use the questionnaire, its validity and reliability will be evaluated. In connection with the validity, the coefficient of the ability of the questionnaire is proposed, the range of the ability coefficient is from zero (no correlation) to +1 (complete correlation). The reliability coefficient indicates how much the measuring instrument measures the subject's stable characteristics or variable and temporary characteristics.

Result and Discussion

Lavasan is one of the cities of Lavasanat district, Shemiranat city, Tehran province, Iran. This city is the center of Lavasanat district. Lavasanat section includes many areas, but the body of Lavasan city from west to east is the neighborhoods of Lashgark, Bagh Sarhang Gharib, Noushani, Astlak, Tok Farzah, Astlak Bayan (Kashfia), Chenarban, Ahmedabad, Basti, Shurkab, Jaij (Jaj), Glenduk. (Golham Do Rudak), Najarkla (including Seyed Piyaz), Dastgerd, Ghaziabad, Naran, Kalak, Bagh Dere, Cebu Koch, Timur Abad, Nazim Abad and Cebu Big. The city of Lavasan is located in the northeast of Tehran city and is considered as the closest summer area of Tehran city. According to the research findings, if the relationship between nature tourism and environmental protection is two-way, it is beneficial and there is hope for its sustainability. In addition, the current and future needs of the host population should be anticipated and the future generations will also benefit from them. Therefore, the conditions for the continuation of ecotourism in the Lashkarak-Dizin route are the support of local people, the involvement of local communities in the management of this activity, and the fair distribution of benefits among people. Indicators of development of economic activities include the construction of accommodation centers such as hotels, guesthouses; Construction of business-service units; Construction of roadside service centers; Establishing tourist camps; The construction of urban facilities and equipment has played the biggest role in destroying the environmental resources of Lashkarak-Dizin axis.

Conclusion

In this research, in order to determine the value of each of the attractions and capabilities of Lashkarak-Dizin tourist center using the Prolong method, the network analysis model has been used to analyze the effect of various indicators in the development of Lashkarak-Dizin center tourism. In this regard, the final evaluation of the value of the waterfalls along the

route and the green tourist routes and sports places of Lashkarak-Dizin axis, the results of this method show that the economic index with a value of 0.859 and the standard of comfort and service facilities as well With 0.842, they have played the biggest role in attracting tourists and also investment goals in such a way that this can indicate the extent of expansion of economic activities related to ecotourism development in the studied axis, which in the absence of environmental protection planning. Environment, the change of extensive uses from agriculture and gardens to economic activities can change the face of the virgin and natural environment and lead to climate changes in the region. The results of the network analysis model also show that the indicators of the development of economic activities include the construction of accommodation centers such as hotels, guesthouses; Construction of business-service units; Construction of roadside service centers; Establishing tourist camps; The construction of urban facilities and equipment, etc., with a value of 0.157, has played the greatest role in destroying the environmental resources of Lashkarak-Dizin axis. In the next order, the change of uses, such as the change of use from agriculture and gardens to commercial; change of use from residential to commercial; Change of use from agriculture and gardens to facilities and

equipment; The change of use from gardens to residential and tourism centers, etc., with a rate of 0.098, has had a great impact on the destruction of the environmental resources of this axis. The impact of these changes in uses is so impressive that sometimes it can lead to extensive climate changes in a region. The attraction of tourism, which is the result of the existence of tourist facilities and amenities and services in an area along with the existence of natural attractions, has a direct relationship with the destruction of environmental resources, so that with the increase of amenities and services in a touristic area, ecological capacities and capabilities The area will be threatened with high population density.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

تدوین برنامه‌ریزی استراتژیک به منظور پایداری محیط‌زیست طبیعی در حوزه‌های با قابلیت گردشگری؛ مطالعه موردی: محور گردشگری لشکرک - دیزین

علی ترکاشوند - گروه شهرسازی، واحد دوی، دانشگاه آزاد اسلامی، دوی، امارات متحده عربی
کرامت اله زیاری^۱ - گروه جغرافیای انسانی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران
محمود رضایی - گروه معماری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده

اطلاعات مقاله

هدف از این پژوهش بررسی مسائل محیط‌زیست، آثار تخریبی آن، نقش‌ها و پتانسیل‌های آن در خصوص جذب گردشگر در محورهای اکوتوریسم، محور لشکرک - دیزین است. نوع تحقیق کاربردی و روش آن تحقیق نیز توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری این تحقیق ۳ جامعه آماری متخصصین، مردم ساکن در محور مورد مطالعه، گردشگران وارد شده به محور مورد مطالعه است که حجم نمونه بر اساس روش نمونه‌گیری تصادفی به ترتیب برای جامعه اول ۳۰ نفر، جامعه دوم ۲۰۰ نفر، جامعه سوم ۱۵۰ نفر می‌باشد. در این رابطه، ارزیابی نهایی صورت گرفته از ارزش آبشارهای موجود در طول مسیر و مسیرهای سبز گردشگری و اماکن ورزشی محور لشکرک - دیزین، نتایج حاصل از این روش نشان می‌دهد که شاخص اقتصادی با ارزش ۰/۸۵۹ و معیار امکانات رفاهی و خدماتی نیز با ۰/۸۴۲ بیشترین نقش را در جذب گردشگران و همچنین اهداف سرمایه‌گذاری داشته‌اند. نتایج حاصل از مدل تحلیل شبکه نیز نشان می‌دهد، شاخص‌های توسعه فعالیت‌های اقتصادی با مقدار ۰/۱۵۷ بیشترین نقش را در تخریب منابع زیست‌محیطی محور لشکرک - دیزین داشته است. در مرتبه بعد تغییر کاربری‌ها مانند تغییر کاربری از زراعی و باغات به تجاری؛ تغییر کاربری از مسکونی به تجاری؛ تغییر کاربری از زراعی و باغات به تأسیسات و تجهیزات؛ تغییر کاربری از باغات به مراکز اقامتی و گردشگری با میزان ۰/۰۹۸ تأثیر زیادی در تخریب منابع زیست‌محیطی این محور داشته است.

واژگان کلیدی:

گردشگری، محیط‌زیست، پایداری، برنامه‌ریزی استراتژیک، محور لشکرک - دیزین.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۰۳/۰۵

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۱/۰۶/۱۲

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۰۸/۱۶

ص. ۲۲-۱

استناد: ترکاشوند، علی؛ زیاری، کرامت اله و رضایی، محمود. (۱۴۰۱). تدوین برنامه‌ریزی استراتژیک به منظور پایداری محیط‌زیست طبیعی در حوزه‌های با قابلیت گردشگری؛ مطالعه موردی: محور گردشگری لشکرک - دیزین. *مجله گردشگری شهری*، ۹ (۴)، ۱-۲۲.

<http://doi.org/10.22059/JUT.2023.234815.332>

مقدمه

گردشگری در طول چند دهه اخیر رشد قابل توجهی داشته و یکی از بزرگ‌ترین صنایع در کل جهان است به طوری که، با سهم ۱۹ درصدی در اقتصاد جهانی و سهم ۳۸ درصدی در صادرات جهانی خدمات، یکی از بزرگ‌ترین صنایع جهان است (UNWTO, 2021: 10). از سوی دیگر، رفتار گردشگر در بعد اکولوژی در درازمدت باعث تغییرات آب‌وهوا و تأثیر آنها در مقصد شده (Destek, 2019) و در نتیجه تغییرات اکولوژیکی را منجر می‌شود (Saint Akadiri et al, 2019). تجربه نشان داده که هرکجا گردشگری اتفاقی و بدون برنامه‌ریزی و راهبرد مشخص توسعه یابد، مشکلات زیست‌محیطی و اجتماعی متعددی ظهور پیدا می‌کند و در درازمدت مشکلات گردشگری بیش‌تر از فواید آن می‌شود و در درازمدت باعث تغییرات چشمگیر در محیط‌زیست می‌شود (اصغری سراسکانرود و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۱۹). نگاه موشکافانه به حل مسائل زیست‌محیطی و کمک به پایداری محیط باعث شد از زمان پیدایش توسعه گردشگری به‌عنوان تفکر مدیریت محیط، استراتژی‌های توسعه پایدار به تدریج شکل بگیرند و به طور گسترده‌ای با استقبال عمومی همراه شوند (Zhang & Yan, 2015: 218). امروزه گردشگری یکی از مهم‌ترین فرصت‌ها برای پایداری محیط است چرا که محیط‌ها همواره به تغییرات و تخریب‌های ناشی از گردشگری شکننده و حساس بوده‌اند (Malik & Bhat, 2015: 11) و فرهنگ گردشگری قطعاً به زمینه‌های پایداری محیط کمک خواهد کرد (Canavan, 2016: 232). چرا که پایداری گردشگری بر اساس مفهوم توسعه پایدار است که نیاز به مطرح احترام، عادلانه، مسئولانه و حفظ تعامل انسان و محیط‌زیست در آن مطرح می‌باشد (Tekken & Kropp, 2015: 326). عدم وجود تعامل بین انسان و محیط باعث مشکلات زیست‌محیطی گسترده‌ای می‌شود. سال‌هاست که دانشمندان محیط‌زیست و بوم‌شناسان افزایش فعالیت‌های اقتصادی را عامل مهم تخلیه و نابودی منابع طبیعی معرفی کرده‌اند و نشان داده‌اند که با افزایش فعالیت‌های اقتصادی، پایداری و انعطاف‌پذیری اکوسیستم‌ها در معرض خطر جدی قرار گرفته است؛ بنابراین فعالیت‌های اقتصادی و به تبع آن، رشد و توسعه آن به‌وسیله ظرفیت‌های محیط‌زیست طبیعی محدود می‌شود (احمدی و حاجی‌پور، ۱۳۸۹: ۱۵) و در مقابل زیرساخت‌های گردشگری پایدار که در آن روابط انسان و محیط کنترل شده است، برای رسیدن به محیط‌زیست پایدار تقویت می‌گردد. «فعالیت گردشگری امروزه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و پویاترین فعالیت‌ها در جهان مطرح است. به طوری که شمار گردشگران خارجی و داخلی و میزان درآمدزایی آن در سطح جهانی پیوسته روبه‌افزایش می‌باشد» (قرخلو و همکاران، ۱۳۸۸: ۱). صنعت گردشگری به‌تنهایی پنج درصد از فعالیت‌های اقتصادی را به خود اختصاص داده و منابع کسب شده از گردشگری در سال ۲۰۱۵ نسبت به سال ۲۰۱۱ بیش از دو برابر افزایش یافته است (مقانی نسب، ۱۳۹۱: ۶۲). با این تفاسیر و از آن جایی که «صنعت گردشگری صنعتی طبیعت - محور است و اکوتوریسم نیز به‌عنوان یکی از بخش‌های صنعت گردشگری، جذاب‌ترین و پرترف‌دارترین نوع آن به شمار می‌رود، اما به جرات می‌توان گفت این صنعت در کشورهای کمتر توسعه‌یافته در حفاظت و پاسداری از طبیعت موفق نبوده و توسعه بی‌رویه‌اش، صدمات فراوانی بر پیکره طبیعت وارد ساخته است» (سیاری، ۱۳۹۱: ۵۳). باتوجه‌به این که بسیاری از گردشگران حرفه‌ای ترجیح می‌دهند به‌جای دیدار صرف از مکان‌های تاریخی، به طبیعت‌گردی در مسیرها و مناطق بکر و تازه، بپردازند اهمیت موضوع دوچندان می‌شود (رضوانی، ۱۳۸۰: ۱۱۲). می‌توان گفت اکوتوریسم در جهان همواره با یک چالش عمده و ساسی روبرو بوده است و آن مسئله پایداری و چگونگی استفاده بهینه از منابع طبیعی است؛ به‌گونه‌ای که کمترین آسیب را برای آن منابع و نیز جوامع محلی داشته باشد (ابراهیم بای و غلامی، ۱۳۹۰: ۳۸). در این پژوهش محور اکوتوریستی لشکرک - دیزین انتخاب شده به دلایل مطرح‌شدن به‌عنوان یک محور روستایی - شهری و یکی از ۳ محور شاخص روستایی ایران، نزدیکی به کلان‌شهر تهران که با ۱۵ دقیقه رانندگی می‌توان به جاذبه‌های زیبای این محور دسترسی پیدا کرد،

دارا بودن مناظری همچون: وجود پیست‌های مهم اسکی دربند سر و شمشک توچال و قتل مرتفع کوهستانی که برای کوهنوردی و کوه‌پیمایی مورد استفاده قرار می‌گیرند. رودخانه جاجرود که تأسیسات حاشیه رودخانه برای تفریحات ایام تعطیل مورد استفاده قرار می‌گیرد و قابلیت جذب گردشگر خارجی مزیت نسبی دارد. می‌توان گفت این محور به لحاظ طبیعی دارای پتانسیل‌های گردشگری طبیعی است، منتهی نیاز به برنامه‌ریزی جهت رشد و توسعه گردشگری و زیرساخت‌هاست. لازم است در این محور علاوه بر شناخت فرصت‌ها و نقاط قوت، ضعف و تهدیدها، راهبردها و برنامه‌هایی در جهت استفاده بهینه از جاذبه‌ها ارائه شود. از طرفی محیط منطقه بسیار مناسب برای گردشگری بوده؛ ولی تخریب بیش از حد آن ضربه فراوانی هم به بار آورده است. بر اساس مولفه‌های مورد بررسی هدف از این پژوهش بررسی مسائل محیط‌زیست، آثار تخریبی آن، نقش‌ها و پتانسیل‌های آن در خصوص جذب گردشگر و شناسایی ابعاد و متغیرهای تأثیرگذار در رشد گردشگری در محور لشکرک - دیزین و همچنین مولفه‌های پایداری زیست‌محیطی در محور موردنظر و نهایتاً تدوین برنامه‌ریزی استراتژیک و راهبردی جهت توسعه مطلوب گردشگری محور لشکرک - دیزین همسو با پایداری منابع زیست‌محیطی در محور موردنظر و جذب سرمایه‌گذاری است؛ بنابراین در این محور مبادرت به بررسی نقش محیط‌زیست در برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری در ارتباط با گردشگر پایدار می‌گردد.

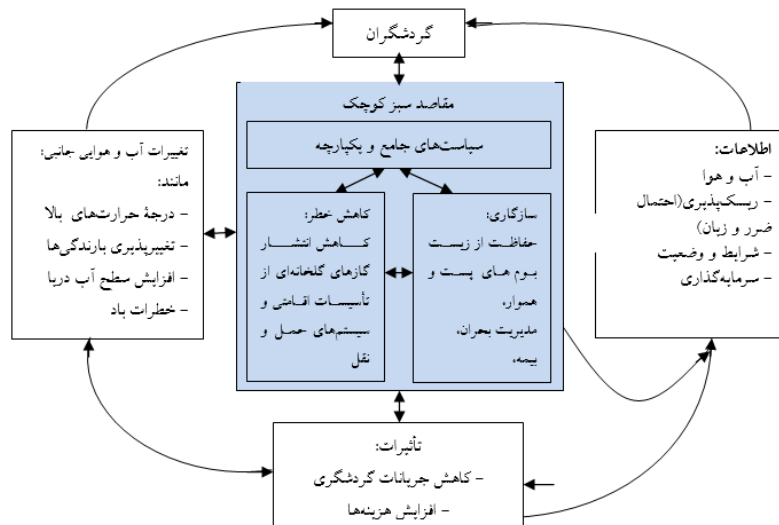
طی چند دهه گذشته، سیر صعودی صنعت گردشگری، در بین صنایع بزرگ دنیا بیشتر بوده و در عرصه رقابت جهانی با شتاب بیشتری همچنان ادامه دارد (Hua Liu et al, 2012: 413) و بخش بزرگی از اقتصاد جهانی را تشکیل می‌دهد (105: Scott & Mcboyle, 2004). می‌توان گفت این صنعت بخش‌های وسیعی را در برمی‌گیرد. خدمات و ویژگی‌های این بخش‌ها، بسیار متفاوت و مختلف است. در نتیجه برنامه‌ریزی‌ها و رویکردهای متفاوتی را طلب می‌کند (1057: Wang & Ritchie, 2012). امروزه گردشگری با علم برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای ارتباط روزافزونی پیدا کرده است، چرا که باتوجه‌به بالا بودن فشارهای عصبی ناشی از آلودگی هوا و صوت، ترافیک، صنعتی‌شدن، زندگی در خانه‌های کوچک و آپارتمانی و محلات شلوغ شهرهای بزرگ، بالا رفتن درآمد نسبی مردم ساکن در شهرها و به‌ویژه به‌عنوان یکی از نیازهای اساسی انسان (کسب سلامتی، تمدد اعصاب و روان و ...) گرایش به گردشگری افزایش یافته و پیش‌بینی می‌شود در سال‌های آینده فزونی یابد (شعبانی فرد و همکاران، ۱۳۸۸: ۴۸). صنعت گردشگری فراتر از یک صنعت به‌مثابه یک پدیده جهانی و اجتماعی دارای پیچیدگی‌های خاص خویش است. پدیده‌های که با مکانیسمی درهم‌تنیده و پنهان در زمان‌ها و مکان‌های مختلف اشکال گوناگونی به خود می‌گیرد و به همین خاطر تأثیرات کاملاً متفاوتی را بر جوامع انسانی بر جای می‌نهد (Freitas, 2003: 47). از این‌رو توسعه گردشگری از مجرای مدیریت منابع طبیعی و محیط‌زیست جای توسعه صنعتی را گرفته و قرار است که دنیا نه از دید زاویه صنعت و سخت‌افزارهای ماشینی، بلکه از منظر چشم‌اندازهای طبیعی، منابع طبیعی پایدار و نهایتاً اکوتوریسم پایدار نگریسته شود. امروزه گردشگری یکی از رشدیافته‌ترین صنایع نیمه دوم قرن بیستم تلقی و اغلب به‌عنوان یک کلید برای رشد اقتصادی هم در کشورهای توسعه‌یافته و هم در حال توسعه استفاده شده است (63: Font & Ahjem, 1999). سوّمین اقتصاد عظیم دنیا (گردشگری) به‌واسطه خلق فعالیت‌ها، افزایش مستقیم و غیرمستقیم فرصت‌های شغلی را باعث شده و با ایجاد مزایای اجتماعی برای گردشگران و ساکنین، به تبادل فرهنگی کمک نموده است (659: Lozano - Oyola et al, 2012). با این حال جذب گردشگر، کار بسیار سخت و طاقت‌فرسایی است که در درجه نخست نیازمند برنامه‌ریزی قوی و همه‌جانبه علمی است و رشد صنعت گردشگری بدون طرح و برنامه استراتژیک مشخص امکان‌پذیر نیست. در این رابطه تحقیقات داخلی و خارجی گسترده‌ای انجام شده است. تیکن و کروپ (۲۰۱۵) در مطالعه‌ای تحت عنوان مدیریت آب پایدار - دیدگاهی برای توسعه صنعت گردشگری در شمال شرقی مراکش به این نکته اشاره کردند که مشکلات کلیدی مشخص

شده و فشار مربوط به وضعیت بحرانی آب منطقه‌ای با استراتژی سیاست گردشگری مراکش که بر یک مسیر پایدار گردشگری منطقه‌ای می‌کند، در تضاد است. (Tekken & Kropp, 2015: 334). ژانگ و یان ژانگ (۲۰۱۵) در مطالعه‌ای تحت عنوان گردشگری پایدار در تبت نه تنها به ارائه اطلاعات مفید برای کنترل دینامیک و مدیریت علمی آینده توسعه گردشگری پایدار کمک کردند، بلکه یک رویکرد سیستمی برای ارزیابی پایداری گردشگری منطقه را نیز ارائه دادند. برای تبت، برای حل و فصل مشکلات آینده توسعه گردشگری و حفظ پایداری، استراتژی‌هایی از جمله افزایش سرمایه، تجدید مفهوم علمی تصمیم‌گیری برای فعالیت‌های اجرای ارائه گردید (Zhang & Yan Zhang, 2015: 219). کاتریسیوگلو (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان گردشگری بین‌المللی، مصرف انرژی و آلودگی‌های زیست‌محیطی در ترکیه به این نکته اشاره می‌کند که توسعه صنعت گردشگری در ترکیه نه تنها منجر به افزایش قابل توجهی در مصرف انرژی شده است همچنین افزایش قابل توجهی در تغییرات آب‌وهوا نیز به دنبال داشته است (Katircioglu, 2014: 180). هسی و کونگ (۲۰۱۳) در تجزیه و تحلیل اثرات زیست‌محیطی صنعت گردشگری به این نتیجه رسیدند که صنعت گردشگری اثرات زیست‌محیطی بیشتری نسبت به بخش‌های خدماتی دیگر، مانند امور مالی و بیمه و املاک و مستغلات، اجاره و لیزینگ دارند که این به دلیل گستردگی فعالیت‌های توریستی و ارتباط زیاد این فعالیت‌ها با حمل و نقل است که منجر به افزایش میزان آلودگی می‌شود. (Hsieh & Kung, 2013: 665). آلسو (۲۰۱۳) در مطالعه‌ای تحت عنوان مدیریت زیست‌محیطی در گردشگری با مقایسه گروه‌های جنسی مردان و زنان به این نتیجه رسیده است که زنان در ارتباط با مدیریت محیطی بیشتر از مردان مشارکت دارند و آموزش‌های گردشگری می‌تواند زمینه‌های پایداری محیطی را فراهم سازند (Alonso, 2013: 201). لمو و همکاران (۲۰۱۲) در ارزیابی زیست‌محیطی استراتژیک در برنامه‌ریزی گردشگری به این نتیجه رسیدند که در برنامه‌ریزی گردشگری با رویکرد ارزیابی مسائل زیست‌محیطی مواردی چون شکاف در داده‌های گردشگری، ارزیابی آترناتیوها یا راهبردها، ضرایب تأثیر، مصرف و تقاضا و نظارت بسیار بارز است (Lemos et al, 2012: 10).

مبانی نظری

«بدون تردید، مسائل مربوط به صنعت گردشگری نیز بخشی از مسائل و مباحث مربوط به تغییر آب‌وهوا است؛ چرا که بعد از کشورهای ایالات متحده، چین، روسیه و هند، پنجمین جایگاه را در روند رو به گسترش آلودگی جهان دارد. در این صنعت، ۴۰ درصد گاز کربن از حمل و نقل هوایی و ۳۲ درصد از حمل و نقل جاده‌ای و ۲۱ درصد آن ناشی از مصرف انرژی در اقامتگاه‌ها و برای فعالیت‌های گردشگری تولید می‌شود. این صنعت به تنهایی مسئول ۵ درصد دی‌اکسید کربن و گازهای گلخانه‌ای تولید شده در جهان است که از این میزان، یک درصد متعلق به هتل‌ها و دیگر اقامتگاه‌های گردشگری است» (محمودی و پازوکی نژاد، ۱۳۹۲: ۹۴)؛ بنابراین، گردشگری نیز بر افزایش گرمایش زمین در سطح جهانی اثر می‌گذارد. خطر طغیان رودها و دریاها در مقیاس وسیع همراه با ذوب یخچال‌های کره زمین در مناطق ساحلی و پر جمعیت اثرات ویرانگری خواهد گذاشت. بین درجه حرارت و سرعت و شدت باد، باران، برف و کلاً نزولات جوی ارتباط مستقیمی وجود دارد. این پدیده‌ها نیز به نوبه خود بر محیط‌زیست دریایی و خشکی تأثیر می‌گذارند. نتایج تحقیق در مورد آب‌وهوا نشان می‌دهد که استفاده افراطی از انرژی سبب افزایش گازهای گلخانه‌ای شده است و تولید دی‌اکسید کربن در جو زمین، افزایش سطح دریاها و تغییر در میزان نباتات و گیاهان را در پی داشته است (Lockwood & Medlik, 2003: 285). لذا، یکی از بخش‌های بسیار حساس در رابطه با تغییرات اقلیمی، اکوتوریسم است؛ چرا که علاوه بر تغییرات شرایط آب‌وهوایی، مناطق جزرومدی نیز به دلیل افزایش سطح آب اقیانوس تغییرات زیست‌محیطی را تجربه خواهند کرد (Braun & et al, 1999: 25). نتایج احتمالی بالا آمدن سطح آب دریاها آزاد و سایر ذخایر آبی، منجر به ازدست‌رفتن وسیع اراضی ساحلی خواهد شد؛ مسلماً تمام مناطق مسطح ساحلی مستعد فرسایش به خصوص در دلتاهای

رودخانه‌ای و اراضی باتلاقی دریایی به طور بالقوه در معرض تهدید قرار دارد. بسیاری از پلاژهای ساحلی که سالیانه پذیرای میلیونی گردشگران و میلیاردها دلار ثروت هستند، تحت‌تأثیر تغییر سیکل‌های فرسایش ناشی از بالا آمدن تدریجی آب دریا قرار گرفته و جاذبه‌های طبیعی خود را از دست خواهند داد، هرچند گرم‌تر شدن آب خود عامل مثبتی به شمار می‌رود. تغییرات زمین‌شناسی نیز به‌نوبه خود بر جذابیت‌های زیست‌محیطی در خشکی و دریا اثر می‌گذارد و موجب تغییر در تقاضای گردشگری می‌شود. هم‌اکنون اثرات تغییرات محیط‌زیست جهانی به‌خصوص تغییرات آب‌وهوا به‌وضوح قابل‌مشاهده است و انتظار می‌رود اثرات زیادی بر کل جذابیت‌های گردشگری اعم از کوه‌ها، نواحی ساحلی و حتی نواحی قطبی در پی داشته باشد (Dolnicar, 2008:672). برای مثال، گرم‌شدن آب‌وهوای کره زمین باعث نزدیک شدن کوسه‌های خطرناک به سواحل انگلیس شده و موجب به‌خطرافتادن تفریحات دریایی، مثل شنا و دیگر ورزش‌های دریایی گردیده است. در این میان، تغییرات آب‌وهوا بیشتر از همه یک چالش بزرگ برای جزایر کوچک درحال توسعه است؛ به طوری که با این روند، جزایری همچون: ترینیداد توباگو، مالدیو، ساموآ و... نه تنها گردشگری سبز، بلکه موجودیت خود را نیز از دست خواهند داد. افزایش ۵۰ سانتی‌متری سطح دریا باعث می‌شود ۶۰ درصد از سواحل کرانادا از دست بروند و افزایش یک متر در سطح دریا موجب محو کشور مالدیو می‌گردد. «این امر موجب به‌هم‌خوردگی امنیت محیطی در زمینه حفظ و ارتقای رشد اقتصادی در سطوح ملی می‌شود؛ لذا، انتظار می‌رود که توجه به امنیت محیط افزایش یابد و تلاش‌هایی به‌منظور حمایت از امکانات زیربنایی اساسی صورت گیرد» (چی‌ونگ و یوئن، ۱۳۹۲: ۷۵). «چرا که افزایش حفاظت و مدیریت اکوسیستم‌ها، منابع و زیستگاه‌های بیولوژیکی، می‌تواند منجر به کاهش اثرات اقلیمی و کمک به مناطق مختلف برای انطباق با تغییرات آب‌وهوایی گردد» (همان، ۷۸). در شکل زیر، سیستم اقلیم - گردشگری، با تأکید بر کشورهای کوچک، ارائه شده است؛ به طوری که روابط اصلی سیستم به‌صورت فلش نشان داده شده است.

شکل ۱. سیستم اقلیم - گردشگری، با تأکید بر کشورهای کوچک
منبع: (Becken, 2007:46).

کربین^۱ (۱۹۹۵م)، در اثر «جذابیت زیست‌بوم‌ها: کشف زیست‌بوم‌ها ۱۷۵۰-۱۸۴۰»، تغییرات اساسی در نگرش غرب نسبت به نواحی جنگلی، مراتع و چشم‌انداز را در متون اروپایی بررسی می‌کند (Corbin, 1995). همچنین، انتشار اثر «Sanditon» توسط جان آستن^۲ در سال ۱۸۱۷ میلادی، به‌عنوان اولین رمان زیست‌بوم، تقلیدی از اکوتوریسم به‌عنوان یک تجربه مد محور همراه با مزایای سلامتی و بهبودی بخش بود. چیزی که دوره ۱۷۵۰ تا ۱۸۴۰ شاهد آن بود، ارزیابی

1 . Corbin (1995)

2 . Jane Austen (1817)

مجدد و اساسی راهایی بود که در آن زمان و در مکان‌های اوقات فراغت، هم‌زمان با تحول تعطیلات در زیست‌بوم‌های جنگلی استفاده می‌شدند. در این روند تکاملی، زیست‌بوم‌ها به‌عنوان بخشی از یک مجتمع تفرجگاهی ابداع شد. زیست‌بوم‌ها به‌عنوان مکان فعالیت برای تفریح و گردشگری همراه با اشکال فرهنگی و اجتماعی مشخص که در ارتباط با سبک‌ها، سلاقیق و نوآوری‌ها، در فرم تفرجگاه ظهور می‌کردند، توسعه یافت. توسعه مجتمع‌های جنگلی سبز، و تفرجگاه‌ها به‌عنوان مکان‌های رسمی برای فعالیت‌های تفریحی و گردشگری سازمان‌یافته، منجر به راه‌های جدید برای تجربه اکوتوریسم گردید؛ بنابراین، محیط‌زیست و تفرجگاه‌های آن، به‌عنوان یک منبع پایدار برای گردشگری و تفریح و سرگرمی از دهه ۱۹۷۰، در آگاهی غرب بوده‌اند و معنی و ارزش خود در جامعه و نقششان در اوقات فراغت را در یک فضای فعالیت قابل‌توجه حفظ نمودند. در واقع، زیست‌بوم‌ها ناظران را نه‌تنها به شناسایی زمینه‌های غالب و از لحاظ فرهنگی برتر یک دوره دعوت می‌کنند، بلکه دعوت به جستجوی احساسات محبوب آن نیز می‌کنند (Lenček & Bosler, 1999). به طور خلاصه، زیست‌بوم‌ها نشان‌دهنده یک چشم‌انداز آستانه‌ای^۱ (شعوری) است که در آن ارتباط لذت، تفریح و گردشگری در مصرف پست‌مدرن از مکان‌های اوقات فراغت مجسم می‌شود (PrestonWhyte, 2002: 12). بنابراین نیاز است که بحث و گفتگوی عمیق‌تری درباره زیست‌بوم‌ها به‌عنوان فضای آستانه‌ای صورت گیرد. پرستون وایت^۲ (۲۰۰۴م) توضیح می‌دهد که نیاز است به دو موضوع اصلی در این زمینه پرداخته شود: اول، بازیگران انسانی که با گفتمان‌های فرهنگی و نمادهایشان زیست‌بوم‌ها را درک می‌کنند؛ و بازیگران غیرانسانی که شرایط مادی زیست‌بوم‌ها را با جذابیت‌ها و خطرات آن تشکیل می‌دهند. با هر دوی این بازیگران باید با شرایط مساوی برخورد شود. دوم، دوگانگی‌هایی از قبیل طبیعت/ فرهنگ که به‌شدت در تجزیه‌وتحلیل اجتماعی و فضایی مشخص است، لازم است مطرح شوند. پرستون وایت معتقد است با انجام این کار، محققان در موقعیت بهتری خواهند بود تا نظر مرموزی را که توسط «ریچارد»^۳ در رمان تأثیرگذار «الکس گاردند»^۴ به نام «زیست‌بوم و محیط‌زیست» مطرح گردید، بفهمند و درک کنند: «مسئله این نیست که چرا برای من خیلی آسان است تا خودم را در زندگی در مناطق بکر و طبیعی هماهنگ و سازگار کنم؛ سؤال این است که چرا زندگی در این مناطق بسیار آسان با من هماهنگ و سازگار می‌گردد» (PrestonWhyte, 2004: 357). ادگرتون^۵ در مطالعه‌ای (۱۹۷۹م) مشاهده نمود، برای برخی از زیست‌بوم‌های کالیفرنیا^۶ در دهه ۱۹۷۰ میلادی، ۴۰۰۰۰۰ بازدیدکننده در روز چیز غیرمعمول و غیرعادی بود. با توجه به توزیع فضایی زیست‌بوم‌ها بکر در کالیفرنیا، این یک فاکتور فرهنگی غالب از فرهنگ اوقات فراغت در این منطقه است. همچنین، مطابق آمار ارائه شده، در سال ۲۰۰۱ میلادی، مسافرت به سه مناطق و زیست‌بوم بکر و طبیعی اول ایالت کالیفرنیا عبارت بودند از: زیست‌بوم سانتا مونیکا^۷ (۷/۸ میلیون گردشگر)، زیست‌بوم Lighthouse Field (۷/۳ میلیون گردشگر) و زیست‌بوم Dockweiler (۳/۸ میلیون گردشگر). نتیجه مسافرت به این زیست‌بوم‌ها، ایجاد ۷۵۴۰۰۰۰۰ دلار درآمد برای اقتصاد کالیفرنیا، حمایت از ۱ میلیون شغل و تولید بیشتر از ۴۸۰۰۰۰۰۰ دلار درآمد مالیاتی برای آمریکا بوده است. مقیاس چنین مسافرت‌هایی همچنین نشان‌دهنده تحول زیست‌بوم‌ها کالیفرنیا به‌عنوان یک زمین‌بازی است (Löfgren, 2002). که در فرهنگ عامه منطقه، در دهه ۱۹۵۰ میلادی، با توسعه پیست‌های اسکی، کوهنوردی از زیست‌بوم‌ها «Waikiki» در هاوایی^۸ محبوب شده است. در

- 1 . liminal landscape
- 2 . PrestonWhyte (2002)
- 3 . Richard
- 4 . Alex Garland
- 5 . Edgerton (1979)
- 6 . Californian
- 7 . Santa Monica
- 8 . Hawaii

دهه ۱۹۶۰، تکامل فرهنگ موسیقی زیست‌بوم کالیفرنیا (به‌عنوان مثال پسران زیست‌بوم) یک محرک جدید جهت استفاده از زیست‌بوم‌های بکر، به‌خصوص با ظهور مهمانی‌های بومی و غیربومی، ایجاد نمود. در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ نیز، محرک‌های جدیدی برای فرهنگ و اکوتوریسم ارائه شد (Löfgren, 2002). همان‌طور که براون و سوسکین^۱ (۲۰۰۲م) در رابطه با زیست‌بوم دایتونای^۲ در فلوریدا^۳ نشان می‌دهند، مسافران روزانه به مناطق بکر می‌توانند به ایجاد ثبات در نوسانات فصلی تقاضا کمک کنند. با این حال و برعکس، این مسافران روزانه می‌توانند تخریب منابع را به دلیل حجم زیاد استفاده، ایجاد مشکلات مربوط به منظر و هزینه‌های اضافی کنترل و نگهداری، افزایش دهند (Braun & Soskin, 2002).

از اوایل دهه ۱۹۷۰ میلادی، دیدگاه‌ها و نظریات مربوط به آثار محیطی گردشگری گسترش روزافزونی یافت از جمله عواملی که موجب اهمیت بررسی این آثار شده است، می‌توان به نقش محیط در توسعه‌ی این صنعت اشاره کرد؛ زیرا بدون وجود محیطی جذاب، نمی‌توان به توسعه گردشگری امید داشت (فیروزجاه و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۲۸). با این که نظریه‌ها و دیدگاه‌های متفاوتی در زمینه مطالعه اثر گردشگری بر محیط‌زیست وجود دارد در این تحقیق بر نظریه‌های معاصر گردشگری و محیط‌زیست تمرکز شده است. برخی از پژوهشگران در مورد اثرات پدید آمده گردشگری و محیط‌زیست دیدگاه متفاوتی دارند. به عنوان مثال: تانگ و چانگ^۴ (۲۰۱۹)، هولزner^۵ (۲۰۲۰)، لی و چانگ^۶ (۲۰۱۸) معتقد هستند که اثر توسعه گردشگری - به عنوان عاملی که منجر به پیشرفت و بهبود زندگی می‌شود - بر محیط‌زیست مثبت است. ایشان بر اساس نظریه رشد اقتصادی اعتقاد دارند گردشگری از طریق اشتغال‌زایی و افزایش درآمد ناخالص ملی و کسب حاشیه سود مناسب، موجب رشد اقتصادی و بهبود کیفی محیط‌زیست می‌شود، اسکات^۷ (۲۰۲۰)، لی، ون و تانتاتاپه^۸ (۲۰۱۸)، مارتین سجاز و سانچز^۹ (۲۰۲۱) معتقدند گردشگری با فرایند تخریب محیط‌زیست ناشی از مصرف زیاد مردم و استفاده بی‌ش از حد منابع طبیعی، ایجاد آلودگی و تأثیر بر گرمایش زمین به منظور تولید بیشتر، که خود نتیجه رشد اقتصادی است همراه می‌باشد؛ بنابراین این گروه اثر توسعه گردشگری بر محیط‌زیست را منفی ارزیابی می‌کنند. گادی و وایلز^{۱۰} (۲۰۱۳) نیز معتقدند پدید آمده زیست‌محیطی تصور می‌شود تحت تأثیر منفی گردشگری قرار دارد و گردشگری می‌تواند یک عامل کمک‌کننده به نابودی محیط‌زیست باشد. همچنین، ژونگ و همکاران^{۱۱} (۲۰۱۸) بر این باورند که توسعه گردشگری در صورتی که به خوبی برنامه‌ریزی نشده باشد، با اثرات منفی همراه خواهد بود. بنا به نظر وی‌لی‌امز^{۱۲} (۲۰۱۲)، رابطه گردشگری و محیط‌زیست پیچیده است و وابستگی متقابلی بین آن دو وجود دارد که مبتنی بر همزیستی است. این ارتباط به گونه‌ای متقابل است که در آن گردشگری از محیط‌زیست باکیفیت، و محیط‌زیست از اقداماتی که باعث محافظت و نگهداری از ارزش‌های آن به عنوان یک منبع گردشگری است، سود می‌برد. اما در اواخر جنگ جهانی دوم و اوایل شکل‌گیری گردشگری انبوه در دهه ۱۹۸۰ رابطه بین گردشگری و محیط‌زیست تعادل خود را از دست داد

1 . Braun and Soskin (2002)

2 . Daytona Beach

3 . Florida

4 . Tang and Jang

5 . Holzner

6 . Chang

7 . Scott

8 . Lee, Wan and Tantatape

9 . Martín-Cejas and Sánchez

10 . Goudie and Viles

11 . Zhang, Lei and Gao, Jing

12 . Williams

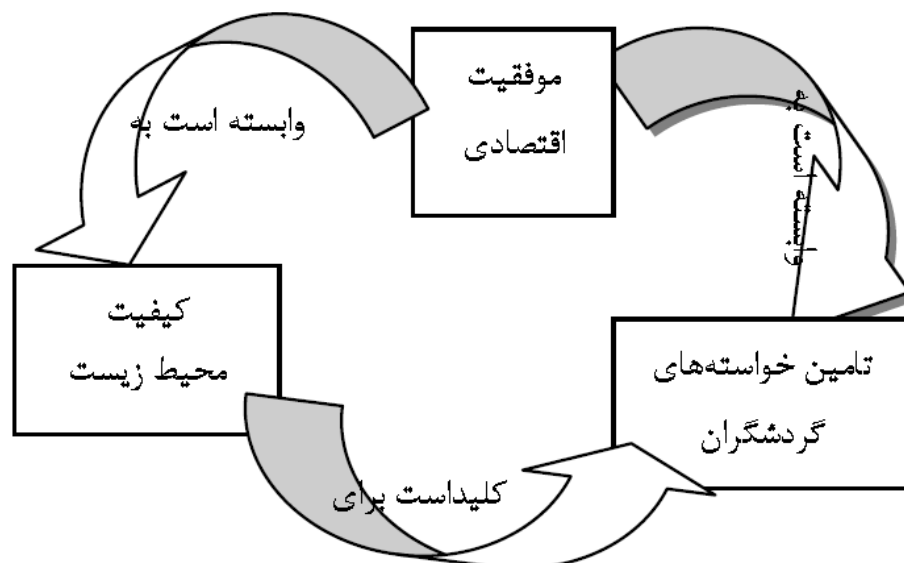
و در طول ۵۰ سال اخیر، گردشگری بی‌ش از آن که به نیرویی جهت بهبود و حفاظت تبدیلی شود به عامل عمده آسیب‌های زیست‌محیطی تبدیلی شد است. بوراک^۱ (۲۰۰۴) نیز، بر این باور است که توسعه امکانات گردشگری می‌تواند به کاهش کیفی زیبایی‌شناختی محیط‌زیست منجر شود. نگران‌کننده‌ترین مشکل که در حال حاضر رایج شده مربوط به آشفته‌نگی اوضاع سواحل شهری و مناطق پر از ساختمان دری‌اکنار خصوصاً قشم می‌باشد که اغلب با توجه به تنوع سبک‌های معماری، زی‌با و جذاب هستند و همچنین ناپدیدشدن خانه‌های بومی سنتی و بی‌نظمی راه‌هایی که در آن پوسته‌های عمومی نمایش داده می‌شود. بدین ترتیب، اغلب توسعه گردشگری مبتنی بر حداکثر رساندن سود است، در حالی که نگرانی‌های زیبایی‌شناسی را نادیده می‌گیرد. این امر منجر به یک سبک یکنواخت از توسعه در طول بسیاری از خطوط ساحلی جهانی است که سبک‌های معماری محلی، ساختمان‌ها و مصالح سنتی را نادیده می‌گیرد.

برخی از محققان، گردشگری را به عنوان یک سیستم در نظر گرفته‌اند. از نظر اینسکیپ^۲ (۱۹۹۱) گردشگری همچون یک موضوع چندبعدی و یک سیستم است. همچنین اینسکیپ معتقد است که رابطه بسیار نزدیکی بین گردشگری و محیط‌زیست وجود دارد که اشکال مهم آن به شرح زیر است (Inskip, 1991: 339):

- ❖ بعضی از اشکال محیط‌زیست طبیعی نظیر سواحل و کوهستان جاذبه‌هایی برای گردشگران محسوب می‌شود.
- ❖ تسهیلات زیربنای گردشگری، بخشی از محیط ساخته شده را تشکیل می‌دهد.
- ❖ توسعه گردشگری و استفاده گردشگران از یک ناحیه اثرات زیست‌محیطی ایجاد می‌کند.

لاوز^۳ (۱۹۹۱) معتقد است، مزایای استفاده از تفسیر گردشگری به عنوان یک سیستم این است که، از تفکر یک‌بعدی و تسهیل دیدگاه چند رشته‌ای اجتناب می‌کند. چنین رویکرد مفیدی با یک موضوع رو به روست، که این می‌تواند از طیف وسیعی از جنبه‌های مختلف از جمله اقتصاد، روان‌شناسی، محیط‌زیست، انسان‌شناسی و جغرافیای تفسیر شود. اجزای سیستم گردشگری از دیدگاه لاوز شامل افزایش چشم‌اندازهای زیست‌محیطی است. در سیستم مقصد، اهمیت جاذبه‌های طبیعی به عنوان پایه‌ای برای جذب گردشگران تأکید شده است. خروجی سیستم، که ممکن است معادل آن متناوباً به عنوان نتایج بی‌ان شود نشان می‌دهد که این تغییرات می‌توانند تائیرات مثبت و منفی داشته باشند. به گفته الیوت^۴ (۱۹۹۷) با توسعه گردشگری بین‌المللی و عمومیت‌یافتن آن، دیدگاه جامعه درباره محیط و ارتباط آن با گردشگری دچار تحول شده است، به طوری که امروزه جامعه جهانی مسائل زیست‌محیطی را با دقت و حساسیت زیاد مراقبت و پی‌گیری می‌کند و رایج شدن مفاهیمی همچون طبیعت‌گردی، گردشگری سبز و گردشگری پای‌دار ناشی از حساسیت‌های مورد اشاره و افزایش آگاهی گردشگران درباره ارزشمندی محیط‌زیست و ضرورت حفاظت از آن به منظور توسعه این صنعت است. همچنین میکزکووسکی^۵ (۱۹۹۵)، وجود گردشگری بدون یک محیط سالم و لذت بخش، با مناظر خوب و حفظ شده و هماهنگ بین مردم و طبیعت، غیرقابل تصور است. این رابطه بین موفقیت اقتصادی گردشگری، محیط‌زیست و گردشگری در نمودار زیر نشان داده شده است.

1 . Burac
2 . Inskip
3 . Laws
4 . Elliott
5 . Mieczkowski

شکل ۲. مدل مفهومی پژوهش

بر اساس این مدل مفهومی، محیط‌زیست، کلیدی برای تأمین خواسته‌های گردشگران و ایجاد رفاه اقتصادی پایدار برای گردشگری است. از این رو برای تأمین منافع بلند مدت جامعه مقصد باید اطمینان حاصل کرد که چشم‌اندازهای موجود به خوبی حفظ شده و نظارت بر محیط‌زیست وجود دارد؛ بنابراین به طور اساسی، گردشگری می‌تواند نقش مهمی در حفاظت از محیط‌زیست با دادن ارزش اقتصادی به آن، از طریق درآمد حاصل از بازدیدی گردشگران داشته باشد. با توجه به اینکه تصمیم‌گیری‌های توسعه عمدتاً بر اساس منطق اقتصادی، که منعکس‌کننده نادرست هزینه‌های کامل اقتصاد مبتنی بر توسعه و درآمد حاصل از گردشگری می‌باشد، می‌تواند به حفاظت از زیستگاه‌ها و حیات وحش نسبت به اشکال مخرب توسعه از جمله استخراج معادن، به محیط‌زیست کمک کند و یا از اشکال دی‌گر فعالیت‌های زیان‌آور انسانی، مانند شکار غیرقانونی جلوگیری کند.

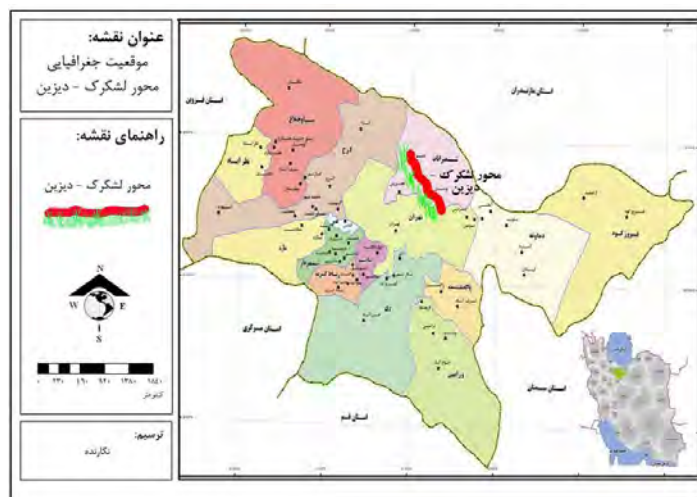
روش پژوهش

این پژوهش با توجه به اهداف و مولفه‌های مورد بررسی کاربردی و روش آن تحقیق نیز توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری گردشگران داخلی و خارجی است. نمونه آماری بر اساس نمونه‌گیری تصادفی محاسبه شده است. بر این اساس جامعه آماری این تحقیق ۳ جامعه آماری متخصصین، مردم ساکن در محور مورد مطالعه، گردشگران وارد شده به محور مورد مطالعه است که حجم نمونه به ترتیب برای جامعه اول ۳۰ نفر، جامعه دوم ۲۰۰ نفر، جامعه سوم ۱۵۰ نفر می‌باشد. جهت استفاده از پرسش‌نامه روایی و پایایی آن مورد سنجش قرار خواهد گرفت. در ارتباط با روایی، ضریب قابلیت پرسش‌نامه مطرح می‌شود که دامنه ضریب قابلیت از صفر (عدم ارتباط) تا ۱+ (ارتباط کامل) است. ضریب قابلیت اعتماد نشانگر آن است که تا چه اندازه ابزار اندازه‌گیری ویژگی‌های باثبات آزمودنی و یا ویژگی‌های متغیر و موقتی وی را می‌سنجد. در این ارتباط با استفاده از روش آلفای کرونباخ روایی و پایایی پرسش‌نامه‌های گردشگران مورد سنجش قرار خواهد گرفت. برای جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق از روش کتابخانه‌ای (اسنادی) و میدانی استفاده شده است. در این پژوهش، برای تعیین ارزش هر یک از جاذبه‌ها و قابلیت‌های گردشگری محور لشکرک - دیزین از روش پرالونگ، جهت تجزیه و تحلیل میزان اثرگذاری شاخص‌های مختلف در توسعه گردشگری محور لشکرک - دیزین از مدل تحلیل شبکه

استفاده شده است. همچنین با بررسی وضعیت موجود گردشگری این محور از لحاظ نقاط ضعف، قوت‌ها، فرصت‌ها و تهدیدات اقدام به تدوین برنامه‌ریزی استراتژیک (SWOT) جهت توانمندسازی گردشگری شده است.

محدوده مورد مطالعه

استان تهران با وسعتی حدود ۱۸۹۰۹ هزار کیلومتر مربع و از نظر تقسیمات کشوری به ۱۵ شهرستان که بزرگ‌ترین آنها ساوجبلاغ با مساحت ۲/۷ هزار کیلومتر مربع، کوچک‌ترین آنها شهرستان اسلام‌شهر با ۲۰۸ کیلومتر مربع هستند، و شهرستان شمیران با حدود ۱/۱ هزار کیلومتر مربع هشتم را دارد و همچنین حدود ۵۴ شهر، ۷۷ دهستان و ۱۸۹۰ آبادی تقسیم می‌شود. به جهت محور مورد مطالعه (لشکرک - دیزین) لازم است منطقه لواسان نیز به لحاظ جغرافیایی بررسی گردد. می‌توان گفت لواسان یکی از شهرهای بخش لواسانات شهرستان شمیرانات استان تهران ایران است. این شهر مرکز بخش لواسانات است. بخش لواسانات مناطق زیادی را در بر می‌گیرد؛ اما بدنه شهر لواسان را از باختر به خاور محله‌های لشگرک، باغ سرهنگ قریب، نوشانی، اصطکک، توک مزرعه، اصطکک پایین (کشفیا)، چناربن، احمدآباد، باستی، شورکاب، جائیج (جاج)، گلندوک (گلهم دو رودک)، نجارکلا (شامل سیدپیاز)، دستگرد، قاضی‌آباد، ناران، کلاک، باغ دره، سبو کوچک، تیمورآباد، ناظم‌آباد و سبو بزرگ تشکیل می‌دهند. شهر لواسان واقع در شمال شرق کلان‌شهر تهران و به‌عنوان نزدیک‌ترین منطقه خوش‌آب‌وهوای بیلاقی شهر تهران به حساب می‌آید.

شکل ۳. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه منبع: مرکز آمار ایران

یافته‌ها

ارزیابی ارزش هر یک از جاذبه‌ها و قابلیت‌های گردشگری محور لشکرک - دیزین

در روش پراولونگ، ارزش آبشارهای موجود در طول مسیر و مسیرهای سبز گردشگری و اماکن ورزشی محور لشکرک - دیزین به‌عنوان پربازدیدترین عناصر فضایی اکوتوریسمی در محور با استفاده از میانگین شاخص‌های جذابیت، امکانات و خدمات، اجتماعی و اقتصادی که از ۵ سطح مختلف نمره‌دهی (طیف لیکرت) می‌شوند، به دست می‌آید. در این روش ارزش بهره‌وری کنونی عناصر فضایی، مورد ارزیابی قرار گرفته است. به‌عبارت‌دیگر، میزان و کیفیت بهره‌وری، ارزش بهره‌وری عناصر اکوتوریستی محور را مورد ارزیابی قرار می‌دهد تا توانمندی‌های بالقوه و بالفعل این عناصر در توسعه پایدار گردشگری مشخص شود (جدول ۱).

اکوتوریسم شامل تمام جلوه‌های طبیعی است که بر روی کره زمین وجود داشته و انسان‌ها علاقه‌مند هستند آن‌ها را ببینند، بشناسند و علت وجودی و ویژگی‌های آن‌ها اطلاع حاصل نمایند. علاوه بر این، اکوتوریسم فعالیت‌های فراغتی انسان را در طبیعت امکان‌پذیر می‌سازد و به مسافرت‌های هدف‌مند با بهره‌مندی‌های فرهنگی، معنوی، دیدن و مطالعه جاذبه‌های طبیعی و لذت‌جویی از پدیده‌های گوناگون طبیعت استوار می‌باشد. براین اساس جاذبه‌های اکوتوریستی دارای ارزش‌های مختلف اقتصادی، محیطی و ... می‌باشد که همواره در برنامه‌ریزی‌های راهبردی باید مورد توجه قرار گیرد.

جدول ۰۱. ارزیابی معیارهای تعیین ارزش عناصر اکوتوریسمی محور با استفاده از روش پرالونگ

معیار امتیاز	صفر	۰/۲۵	۰/۵۰	۰/۷۵	۱
معیار جذابیت					
قدمت عناصر (سال)	۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۲۰۰	بیش از ۲۰۰
وضعیت اقلیمی	خشک	سرد و خشک	معتدل	معتدل و گرم	معتدل و مرطوب
مساحت	-	کوچک	متوسط	بزرگ	خیلی بزرگ
منابع آب	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
منابع خاک	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
منابع پوشش گیاهی	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
امکانات و خدمات و محیطی					
آب و سرویس بهداشتی	-	ندارد	چاه	چشمه	لوله کشی
پارکینگ و نگهبانی	ندارد	-	-	-	دارد
مکان‌های اقامتی	-	ندارد	-	-	دارد
امنیت منطقه	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
مسیرهای دسترسی	-	خاکی	سنگ‌فرش	شوسه	آسفالت
درک محیط	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
تشویق به حفاظت منابع طبیعی	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
معیار اجتماعی					
به‌عنوان پایگاه سلامت	صفر	ضعیف	متوسط	شدید	خیلی شدید
احترام به فرهنگ بومی	صفر	ضعیف	متوسط	شدید	خیلی شدید
رفتار صحیح با محیط	صفر	ضعیف	متوسط	شدید	خیلی شدید
به‌عنوان فضای تعاملات	صفر	ضعیف	متوسط	زیاد	بسیار زیاد
به‌عنوان پایگاه تفریحی	صفر	ضعیف	متوسط	زیاد	بسیار زیاد
معیار اقتصادی					
تعداد گردشگران در سال (نفر)	۱۰۰ <	۱۰۰ تا ۲۰۰	۲۰۰-۵۰۰	۵۰۰ تا ۱۰۰۰	بیش از ۱۰۰۰
اسکان روزانه (ساعت)	صفر	کمتر از ۳	۳ تا ۶	۶ تا ۹۰	بیش از ۹
ایجاد اشتغال خدماتی	صفر	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
به‌عنوان پایگاه ورزشی	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد

در ارزیابی نهایی صورت‌گرفته از ارزش آبشارهای موجود در طول مسیر و مسیرهای سبز گردشگری و اماکن ورزشی محور لشکرک - دیزین، نتایج حاصل از این روش نشان می‌دهد که شاخص اقتصادی با ارزش ۰/۸۵۹ و معیار امکانات رفاهی و خدماتی نیز با ۰/۸۴۲ بیشترین نقش را در جذب گردشگران و همچنین اهداف سرمایه‌گذاری داشته‌اند به‌گونه‌ای که همین امر می‌تواند گویای میزان گسترش فعالیت‌های اقتصادی مرتبط با توسعه اکوتوریستی در محور مورد مطالعه باشد که در صورت عدم وجود برنامه‌ریزی حفاظت از محیط‌زیست، تغییر کاربری‌های گسترده از زراعی و باغات به فعالیت‌های اقتصادی می‌تواند چهره محیط‌زیست بکر و طبیعی را دگرگون کند و منجر به تغییرات اقلیمی در منطقه گردد. در مجموع از دیدگاه گردشگران، ارزش محور گردشگری لشکرک - دیزین در سطح بالا است و بیشتر نیازمند

سرمایه‌گذاری برای حفظ از منابع طبیعی با رویکرد توسعه پایدار می‌باشد (جدول ۲).

جدول ۲. نتایج ارزیابی ارزش عناصر فضایی اکوتوریستی لشکرک - دیزین با استفاده از روش پراونگ

معیارها	آبشارهای موجود	مسیر سبز	اماکن ورزشی
امکانات رفاهی و خدمات و محیطی	۰/۸۲۵	۰/۹۴۱	۰/۷۶۲
جذابیت	۰/۷۶۳	۰/۶۲۸	۰/۵۹۴
اجتماعی	۰/۵۳۹	۰/۶۰۱	۰/۵۹۷
اقتصادی	۰/۷۶۹	۰/۸۸۳	۰/۹۲۵
میزان مطلوبیت	بالا	بالا	بالا

در نتیجه بر اساس یافته‌های تحقیق اگر ارتباط بین طبیعت‌گردی و حفظ محیط‌زیست دوطرفه باشد سودمند بوده و امید به پایداری آن وجود دارد، علاوه بر این، نیازهای حال و آینده جمعیت میزبان باید پیش‌بینی شده و نسل‌های آینده نیز از آنها بهره‌مند شوند؛ بنابراین شروط استمرار اکوتوریسم در مسیر لشکرک - دیزین در حمایت افراد محلی، دخالت اجتماعات محلی در مدیریت این فعالیت و تقسیم عادلانه منافع میان افراد است.

با تفسیر نتایج مدل پراونگ در محور لشکرک - دیزین می‌توان به این موارد اشاره کرد:

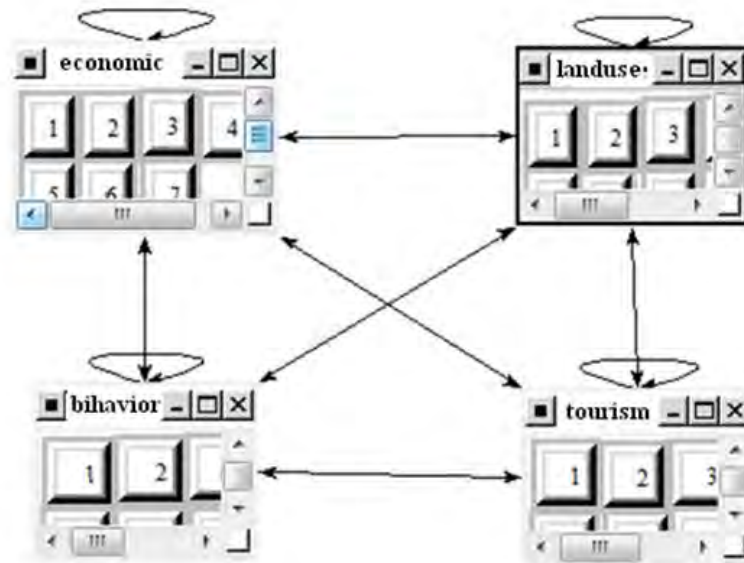
در گام اول باید مفهوم‌یابی اکوتوریسم پایدار در برنامه‌های راهبردی بررسی و شاخص‌های آن در برنامه‌های توسعه مدنظر قرار گیرد.

در گام دوم اهداف اکوتوریسم و جنبه‌های متأثر در آن که خود شامل جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی است باید مدنظر باشد.

در گام سوم توجه به میراث طبیعی و فرهنگی، ارتقاء فواید بومی و دخالت‌دادن جوامع بومی به‌عنوان سرمایه‌گذاران و میزبانان، افزایش آموزش و آگاهی به مردم برای تغییر دادن رفتار در مقابل مسائل نگهداری و حفاظت در تمام زمینه‌های اجتماعی و توسعه پایدار و همچنین کاهش ردپای اکولوژیک با ترویج استفاده بهینه از مواد و انرژی باید در اولویت اول برنامه‌های عملیاتی برای توسعه اکوتوریسم محور لشکرک - دیزین باشد.

اولویت‌بندی عوامل مهم تأثیرگذار توسعه اکوتوریسم در تخریب منابع زیست‌محیطی محور لشکرک - دیزین با استفاده از مدل ANP

هدف این پژوهش، شناسایی شاخص‌های تأثیرگذار توسعه گردشگری در تخریب منابع زیست‌محیطی محور لشکرک - دیزین است. در ارتباط با عوامل تأثیرگذار تخریب منابع زیست‌محیطی منتج از فعالیت‌های گردشگری محور لشکرک - دیزین معیارها و شاخص‌های مختلفی در نظر گرفته شده است. به گونه‌ای که با ایجاد ارتباط درون‌گروهی و برون‌گروهی بین عناصر و شاخص‌ها، تأثیرات هر یک از عناصر در تخریب منابع زیست‌محیطی محور لشکرک - دیزین مشخص می‌شود. (شکل ۴).

شکل ۴. روابط بین خوشه‌های تخریب منابع زیست‌محیطی منتج از فعالیت‌های گردشگری محور لشکرک - دیزین

در این پژوهش معیارها در چهار خوشه شامل خوشه‌های توسعه فعالیت‌های اقتصادی، تغییر کاربری‌ها، جذب گردشگر و ویژگی‌های رفتاری گردشگران که هر یک از آنها دربرگیرنده تعدادی عناصر تأثیرگذار هستند قرار گرفته‌اند به‌گونه‌ای که علاوه بر ارتباط درون‌گروهی، در بین خوشه‌ها نیز وابستگی وجود دارد (جدول ۳).

جدول ۳. ماتریس مقایسه زوجی و وزن خوشه‌ها

عنوان	فعالیت‌های اقتصادی	تغییر کاربری	جذب گردشگر	ویژگی‌های رفتاری	وزن نسبی	وزن نهایی
توسعه فعالیت‌های اقتصادی	۱	۱/۳۸	۳	۲	۰/۶۳۷	۰/۱۸۴
تغییر کاربری‌ها	۳	۱	۰/۸۱	۰/۹۵	۰/۷۴۸	۰/۱۳۱
جذب گردشگر	۳	۱/۴۱	۱	۲	۰/۸۰۴	۰/۲۱۷
ویژگی‌های رفتاری	۰/۰۳۴	۰/۴۶	۳	۱	۰/۴۱۲	۰/۱۰۳

مقایسه‌های زوجی و ماتریس مربوط به همه معیارها و خوشه‌ها با استفاده از مقیاس‌های تعیین ارجحیت یا اهمیت در هر قضاوت به‌وسیله اعداد ۱ تا ۹ مشخص می‌گردد. گفتنی است مقایسه زوجی برای کلیه معیارها و گزینه‌ها انجام می‌شود. در جدول ۱-۵ نتایج مقایسه‌های زوجی در مدل تحلیل شبکه برای شناخت عوامل تأثیرگذار بر تخریب منابع زیست‌محیطی آمده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود (جدول ۴)، نرخ ناسازگاری قضاوت انجام شده برابر با ۰/۰۳۱۰۱ است در این روش مقدار ناسازگاری نباید از ۱ بیشتر باشد. این میزان از خطا با در نظر گرفتن تعداد زیاد قضاوت‌ها و خطای ناشی از نظرسنجی پذیرفتنی است (جدول ۴).

جدول ۴. نرخ ناسازگاری مدل شبکه‌ای ANP

شاخص‌ها	فعالیت‌های اقتصادی	تغییر کاربری	جذب گردشگر	ویژگی‌های رفتاری	متوسط نرخ ناسازگاری
نرخ ناسازگاری	۰/۰۵۳۵	۰/۰۲۲۸	۰/۰۳۷۱۰	۰/۰۱۰۶۷	۰/۰۳۱۰۱

مطابق جدول (۵) وزن نسبی خوشه‌ها از طریق مقایسه ماتریس زوجی به‌دست‌آمده است. در ماتریس زوجی aij

اهمیت نسبی مؤلفه در سطر i باتوجه به ستون j را نشان می‌دهد؛ به عبارتی $aij = w_i/w_j$ را مشخص می‌کند که نمره یک نشان‌دهنده اهمیت برابر دو مؤلفه و نمره ۹ برابر با اهمیت خیلی زیاد i بر مؤلفه j است. سپس مقایسه عناصر داخل هر خوشه شبیه روش فرایند تحلیل شبکه^۱ انجام می‌گیرد، در گام بعدی وزن نسبی عناصر ماتریس محاسبه و در نهایت عناصر جدول نرمال می‌شوند. باتوجه به اینکه برخی عناصر درون خوشه‌ها ممکن است به عناصر سایر خوشه‌ها وابسته باشند، در این صورت باتوجه به معیارهای کنترل ماتریس مقایسه زوجی تشکیل شده و عناصر ماتریس دوبه‌دو با هم مقایسه می‌شوند و وزن ماتریس به دست می‌آید و نتیجه وارد سوپرماتریس اولیه می‌شود. سوپرماتریس حاصل از تلفیق ماتریس‌های مختلف، سوپرماتریس اولیه است که جمع عناصر هر ستون سوپرماتریس بیش از یک است.

جدول ۵. وزن نهایی شاخص‌های مورد مطالعه تأثیر گذار بر تخریب منابع زیست‌محیطی

شاخص‌های تحقیق	وزن عمومی	وزن خوشه‌ها	وزن نهایی
توسعه فعالیت‌های اقتصادی	۰/۸۵۴	۰/۱۸۴	۰/۱۵۷
تغییر کاربری	۰/۷۴۹	۰/۱۳۱	۰/۰۹۸
جذب گردشگر	۰/۴۰۵	۰/۲۱۷	۰/۰۸۷
ویژگی‌های رفتاری گردشگران	۰/۲۸۱	۰/۱۰۳	۰/۰۲۸

نتایج حاصل از مدل تحلیل شبکه نشان می‌دهد، شاخص‌های توسعه فعالیت‌های اقتصادی شامل احداث مراکز اقامتی مانند هتل‌ها، مهمان‌سراها؛ احداث واحدهای تجاری - خدماتی؛ احداث مراکز خدمات بین‌راهی؛ ایجاد کمپ‌های گردشگری؛ احداث تأسیسات و تجهیزات شهری و ... با مقدار ۰/۱۵۷ بیشترین نقش را در تخریب منابع زیست‌محیطی محور لشکرک - دیزین داشته است. در مرتبه بعد تغییر کاربری‌ها مانند تغییر کاربری از زراعی و باغات به تجاری؛ تغییر کاربری از مسکونی به تجاری؛ تغییر کاربری از زراعی و باغات به تأسیسات و تجهیزات؛ تغییر کاربری از باغات به مراکز اقامتی و گردشگری و ... با میزان ۰/۰۹۸ تأثیر زیادی در تخریب منابع زیست‌محیطی این محور داشته است. تأثیر این تغییر کاربری‌ها چندان چشمگیر است که گهگاه می‌تواند منجر به تغییرات اقلیمی گسترده در یک منطقه گردد. جذب گردشگری که منتج از وجود تأسیسات و امکانات رفاهی و خدماتی گردشگری در یک منطقه همراه با وجود جاذبه طبیعی است رابطه مستقیمی با تخریب منابع زیست‌محیطی دارد بدین گونه که با افزایش امکانات رفاهی و خدماتی در یک منطقه گردشگرپذیر، ظرفیت‌ها و توان‌های اکولوژیکی منطقه با تراکم زیاد جمعیت تهدید خواهد شد. نهایتاً رفتار گردشگر وارد شده به یک منطقه اگر با رویکرد سلامت و پاکیزگی محیط و حفظ آن برای نسل‌های بعدی نباشد نیز در تخریب منابع زیستی یک منطقه بی‌تأثیر نیست.

برنامه‌ریزی استراتژیک توانمندسازی رونق اکوتوریسم در محور لشکرک - دیزین

اولین قدم در تحلیل برنامه‌ریزی استراتژیک جهت توانمندسازی اکوتوریسم در محور لشکرک - دیزین شناسایی ابعاد و متغیرهای تأثیرگذار در رشد این نوع از گردشگری است؛ بنابراین ابتدا باید اقدام به استخراج نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات این نوع از گردشگری مبادرت گردد.

الف- نقاط قوت: ۱- چشم‌اندازهای زیبا و منحصر به فرد؛ ۲- جاذبه ورزشی و تفریحی؛ ۳- نزدیک بودن به شهر تهران؛ ۴- مناطق نمونه گردشگری در طول این محور نزدیک‌ترین مناطق خوش آب‌وهوا بیلاقی به تهران؛ ۵- افزایش میزان درآمد خانوار روستایی موجود در طول محور؛ ۶- ایجاد فرصت شغلی؛ ۷- تغییر در الگوی سنتی تربیتی کودکان؛ ۸-

افزایش دادوستد بین ساکنان و گردشگران؛ ۹- افزایش سطح سواد و آگاهی مردم؛ ۱۰- داشتن محیطی آرام برای استراحت؛ ۱۱- وجود ارتفاعات و قله مرتفع برای ورزش‌های کوهستانی به‌ویژه منطقه دیزین (وجود پیست بین‌المللی)؛ ۱۲- تمایل ساکنین محور لشکرک - دیزین برای مشارکت در توسعه منطقه؛ ۱۳- مستعد بودن و آماده‌بودن منطقه جهت سرمایه‌گذاری در حوزه اکوتوریستی

ب- نقاط ضعف: ۱۴- نامناسب‌بودن تسهیلات بهداشتی و خدماتی موجود در طول محور. ۱۵- تعارض میان فرهنگ گردشگران و ساکنین به‌ویژه در روستاهای موجود در محور ۱۶- نامناسب‌بودن زیر ساخت محیطی و کالبدی در محور مورد مطالعه ۱۷- افزایش زباله و انباشتگی در محیط‌زیست موجود ۱۸- آلودگی منابع آب ۱۹- فرسایش خاک. ۲۰- آشنایی مردم محلی با عقاید جدید و شیوه‌های نادرست رفتاری. ۲۱- ساخت غیرمجاز در اراضی زراعی و کشاورزی در طول محور ۲۲- گسترش آلودگی‌های زیست‌محیطی. ۲۳- عدم تمایل مردم جهت سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری. ۲۴- تغییر چشم‌انداز طبیعی. ۲۵- از بین رفتن اراضی مرغوب در اثر گسترش بدون برنامه گردشگری. ۲۶- عدم وجود نیروهای متخصص و آموزش‌دیده ۲۷- احداث ویلا و خانه جدید در باغ‌ها در طول محور

ج- فرصت: ۲۸- افزایش انگیزه بیشتر برای مسافرت و تفریح در روستاهای موجود در طول محور. ۲۹- افزایش انگیزه بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری. ۳۰- بهبود نسبی وضع راه‌های ارتباطی در منطقه. ۳۱- ایجاد درآمد به‌وسیله کاربری‌های متناسب با گردشگری. ۳۲- افزودن بر جذابیت ورود و اقامت در شهر. ۳۳- ایجاد کاربری‌های جدید و متناسب با نیاز گردشگران. ۳۴- وجود قطب بزرگ جمعیت گشود در نزدیک این نواحی. ۳۵- کاهش نرخ مهاجرت جوانان از روستاهای اطراف به تهران. ۳۶- وجود نیروهای متخصص و باتجربه در مجاورت این مناطق. ۳۷- امکان استفاده از گذرهای محلی برای ارتقا حرکت پیاده ۳۸- بهبود شرایط کیفی زندگی در منطقه. ۳۹- افزایش پوشش گیاهی منطقه برای جذب جمعیت بیشتر ۴۰- جلوگیری از فرسایش خاک با افزایش سطح پوشش گیاهی منطقه. ۴۱- ارتقا سطح آگاهی بومیان منطقه. ۴۲- بهبود شرایط سیستم حمل‌ونقل عمومی منطقه با توجه به ازدیاد بار ترافیکی و افزایش سطح گردشگری منطقه

د- تهدید: ۴۳- ازدیاد تخلف‌های اجتماعی با ورود گردشگران به این نواحی. ۴۴- از بین رفتن درختان و پوشش گیاهی. ۴۵- از بین رفتن فرهنگ و سنت محلی. ۴۶- تخریب زمین‌های کشاورزی و مزارع طول محور. ۴۷- آلودگی منابع آب و خاک، در این محور. ۴۸- ساخت‌وساز در اراضی باغ‌ها و مزارع ۴۹- خطر بروز زلزله به دلیل وجود گسل. ۵۰- رها شدن فضای بکر و مسیرهای سبز موجود در محور به‌عنوان محل تجمع آلودگی. ۵۱- افزایش مشکلات زیست‌محیطی به‌واسطه فعالیت گردشگری. ۵۲- منزلت پایین اجتماعی برخی از مشاغل اجتماعی. ۵۳- شناخت نادرست از منابع محیط‌زیست. ۵۴- تراکم بیش از حد جمعیتی و شلوغ شدن این منطقه در فصول خاص. ۵۵- جاده لشکرک یکی از پرخطرترین جاده‌ها است. ۵۶- لغزش‌های موضعی به‌صورت بلوک‌های کوچک و بزرگ هستند. ۵۷- تغییر اراضی کاربری کشاورزی.

باتوجه به نتایج به‌دست‌آمده از داده‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آنها هر یک از متغیرهای اکوتوریسم و توان‌های محیطی در محور لشکرک - دیزین، مقدار داده‌ها به عددی از ۱ تا ۱۰ استانداردسازی گردید. سپس قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای محور مورد مطالعه از ۵۷ متغیر مشخص گردید. در نهایت میانگین ضریب هر یک از مولفه‌های SWOT در محور مورد مطالعه محاسبه شد. برابر بررسی‌های صورت‌گرفته در رابطه با توان‌های محیطی برای توسعه اکوتوریسم در محور لشکرک - دیزین، ضعف‌ها و تهدیدات در این نوع از گردشگری با ضرایب ۸/۴۱ و ۸/۳۶ بیشترین مقدار و نقاط قوت و فرصت‌ها با ضرایب ۶/۱۲ و ۷/۵۴ کمترین مقدار را به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۶).

جدول ۶. استانداردسازی ضرایب متغیرها (از ۱۰ - ۱) در مدل SWOT محور لشکرک - دیزین

قوت‌ها (S)		ضعف‌ها (W)		فرصت‌ها (O)		تهدیدات (T)	
نام	میانگین	نام	میانگین	نام	میانگین	نام	میانگین
متغیرها	ضریب	متغیرها	ضریب	متغیرها	ضریب	متغیرها	ضریب
۱- ۱۳	۶/۱۲	۱۴-۲۷	۸/۴۱	۲۸-۴۲	۷/۵۴	۳۳-۵۷	۸/۳۶

توان‌های محیطی

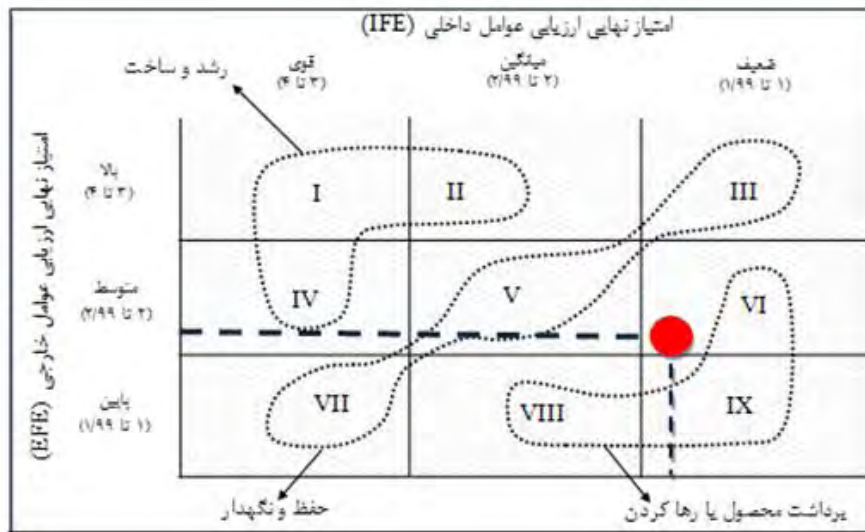
بعد از اینکه عوامل داخلی (نقاط قوت، ضعف) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) و ضرایب هر کدام در توان‌های محیطی لشکرک - دیزین برای توسعه اکوتوریسم مشخص گردید. درصد هر کدام از این چهار فاکتور در جدول (۷) ارائه شده است. در ستون SWOT درصد متغیرهای وارده بر مدل در محور مورد بررسی آورده شده است. سپس از این میزان چه درصدی به قوت، ضعف، فرصت و تهدید اختصاص یافته است مشخص گردیده است. در قسمت نهایی یعنی مجموع متوسط وزنی SWOT متوسط وزن اختصاص یافته به مولفه‌های قوت، ضعف، فرصت و تهدیدات بر اساس نظرات کارشناسان بیان شده است. نهایتاً بر اساس درصدهای محاسبه شده نوع استراتژی لازم برای محور مدنظر در بخش توسعه اکوتوریسم با حفاظت از محیط‌زیست و افزایش توان‌های محیطی ارائه شده است.

جدول ۷. محاسبه درصد قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدها و تعیین استراتژی در محور لشکرک - دیزین

نوع استراتژی	SWOT								عنوان	
	SWOT	منفی W/T	مثبت S/O	خارجی O/T	داخلی S/W	T	O	W		S
دوم و سوم	۷۱/۳	۵۰/۸	۴۹/۱	۵۲/۶	۴۷/۳	۲۶/۳	۲۶/۳	۲۴/۵	۲۲/۸	لشکرک - دیزین

بر اساس اطلاعات جدول (۷) وضعیت توان‌های محیطی و محیط‌زیست محور لشکرک - دیزین با تهدیدات بی‌شماری روبرو است (یعنی ۲۶/۳ درصد) این بدان معنا است که با روند برنامه‌ریزی‌های فعلی، تأکید بیشتر بر روی افزایش تعداد گردشگران ورودی و افزایش درآمد در حوزه گردشگری باید با توجه به حفظ محیط‌زیست و جلوگیری از استقرار مجدد فعالیت‌ها جهت حفظ ظرفیت‌های موجود و همچنین حفظ محیط‌زیست باید صورت گیرد. البته فرصت‌ها در این بخش از گردشگری هم بی‌شمار است و می‌توان باتکیه بر این نقاط قوت و همچنین فرصت‌ها، اقدام به کم‌رنگ‌تر کردن نقاط ضعف و تهدیدات کرد؛ بنابراین با توجه به نتایج جدول (۷) استراتژی‌هایی برای نیل به رشد و توسعه گردشگری با حفظ محیط‌زیست در محور لشکرک - دیزین که امروزه اهمیتی استراتژیک برای استان تهران به لحاظ ایجاد اشتغال و درآمد پایدار از بخش گردشگری در استان و شهرستان شمیرانات و ... ارائه شده است. در همین راستا، «استراتژی‌های تعیین شده در این تحقیق شامل استراتژی نوع اول (قوت دهی) (تقویت جنبه‌های مثبت داخلی و خارجی مناطق گردشگری تمرکز دارد)، استراتژی نوع دوم (استراتژی غلبه کردن) (این استراتژی نسبت به استراتژی نوع اول بیشتر محافظه‌کارانه، منسجم‌تر است)، استراتژی نوع سوم (کنترل محیط) (این استراتژی زمانی به کار گرفته می‌شود که تهدیدهای خارجی چنان فراگیر و محدودکننده باشد به طوری که مناطق مجبور باشند تمامی قوت‌ها و فرصت‌های خود را به کار گیرند تا اثرات این تهدیدها را به حداقل ممکن برسانند)، استراتژی نوع چهارم (کنترل عوامل منفی) (این استراتژی تلفیقی از استراتژی نوع دوم و سوم است)، استراتژی پنجم (استراتژی عوامل داخلی و خارجی برای کنترل محیط) (این استراتژی زمانی به کار می‌رود که شرایط مثبت قوت‌ها و فرصت‌ها فراوان هستند)» (موسوی و همکاران ۱۳۹۳: ۲۹). با توجه به نتایج جدول (۷)، برای ارائه برنامه‌ریزی استراتژیک اکوتوریسم در محور لشکرک - دیزین از استراتژی نوع دوم و سوم استفاده می‌شود چرا که این استراتژی منطق خود را برای عوامل مثبت داخلی و خارجی به کار می‌گیرد تا از این طریق

عوامل منفی داخلی (نقاط ضعف) را کوچک و یا کاملاً غیرفعال سازد (شکل ۵)

شکل ۵. ماتریس استراتژی‌ها و اولویت‌های اجرایی اکوتوریسم لشکرک - دیزین

«در ماتریس استراتژی‌ها و اولویت‌های اجرایی؛ جمع امتیاز نهایی عوامل داخلی بر روی محور X ها، چنانچه در محدوده‌ای از ۱ تا ۱/۹۹ قرار گیرد، نشان‌دهنده ضعف داخلی سیستم است. امتیازهای ۲ تا ۲/۹۹ نشان از قرارگیری سیستم در وضع متوسط دارد و بالاخره امتیازهای ۳ تا ۴ بیانگر قوت سیستم است. به همین شیوه جمع امتیاز نهایی عوامل خارجی بر روی محور Y ها از ۱ تا ۱/۹۹ بیانگر ضعف سیستم، امتیازهای ۲ تا ۲/۹۹ بیانگر این واقعیت است که سیستم در وضع متوسط قرار داشته و نهایتاً امتیازهای ۳ تا ۴ بیانگر قرارگرفتن سیستم در وضع عالی است» (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۹۲: ۲۸۱). نتایج تحلیل SWOT نشان می‌دهد که علاوه بر اینکه باید از استراتژی غلبه‌کردن بر نقاط ضعف با استفاده از نقاط قوت استفاده کرد همچنین باید از استراتژی رقابتی با توجه به قرارگیری امتیاز نهایی گردشگران در خانه شماره ۶، برای ارتقاء جاذبه‌های اکوتوریستی در جهت جذب گردشگران داخلی و خارجی و سرمایه‌گذاری در این بخش استفاده کرد؛ زیرا رقابت در افزایش جاذبه‌های گردشگری منجر به رشد و توسعه این صنعت خواهد شد البته به شرط آن که منابع زیست‌محیطی برای نسل‌های بعدی نیز حفظ گردد (شکل ۳).

نتیجه‌گیری

توسعه گردشگری از مجرای مدیریت منابع طبیعی و محیط‌زیست جای توسعه صنعتی را گرفته و قرار است که دنیا نه از دید زاویه صنعت و سخت‌افزارهای ماشینی، بلکه از منظر چشم‌اندازهای طبیعی، منابع طبیعی پایدار و نهایتاً اکوتوریسم پایدار نگریسته شود. یکی از انواع گردشگری‌هایی که در ارتباط با قابلیت‌های منابع طبیعی است، گردشگری طبیعی یا اکوتوریسم است که توسعه زیرساخت‌ها متناسب با حفظ و نگهداری منابع طبیعی، می‌تواند زمینه‌های رشد اقتصادی مناطق را فراهم سازد. یکی از این محورهای اکوتوریسم، محور لشکرک - دیزین است. بر اساس مولفه‌های مورد بررسی هدف از این پژوهش بررسی مسائل محیط‌زیست، آثار تخریبی آن، نقش‌ها و پتانسیل‌های آن در خصوص جذب گردشگر است. این پژوهش با توجه به اهداف و مولفه‌های مورد بررسی کاربردی و روش آن تحقیق نیز توصیفی - تحلیلی است. در این پژوهش، برای تعیین ارزش هر یک از جاذبه‌ها و قابلیت‌های گردشگری محور لشکرک - دیزین از روش پراولونگ، جهت تجزیه و تحلیل میزان اثرگذاری شاخص‌های مختلف در توسعه گردشگری محور لشکرک - دیزین از مدل تحلیل

شبکه استفاده شده است. در این رابطه، ارزیابی نهایی صورت گرفته از ارزش آبخارهای موجود در طول مسیر و مسیرهای سبز گردشگری و اماکن ورزشی محور لشکرک - دیزین، نتایج حاصل از این روش نشان می‌دهد که شاخص اقتصادی با ارزش ۰/۸۵۹ و معیار امکانات رفاهی و خدماتی نیز با ۰/۸۴۲ بیشترین نقش را در جذب گردشگران و همچنین اهداف سرمایه‌گذاری داشته‌اند به گونه‌ای که همین امر می‌تواند گویای میزان گسترش فعالیت‌های اقتصادی مرتبط با توسعه اکوتوریستی در محور مورد مطالعه باشد که در صورت عدم وجود برنامه‌ریزی حفاظت از محیط‌زیست، تغییر کاربری‌های گسترده از زراعی و باغات به فعالیت‌های اقتصادی می‌تواند چهره محیط‌زیست بکر و طبیعی را دگرگون کند و منجر به تغییرات اقلیمی در منطقه گردد. نتایج حاصل از مدل تحلیل شبکه نیز نشان می‌دهد، شاخص‌های توسعه فعالیت‌های اقتصادی شامل احداث مراکز اقامتی مانند هتل‌ها، مهمانسراها؛ احداث واحدهای تجاری - خدماتی؛ احداث مراکز خدمات بین‌راهی؛ ایجاد کمپ‌های گردشگری؛ احداث تأسیسات و تجهیزات شهری و ... با مقدار ۰/۱۵۷ بیشترین نقش را در تخریب منابع زیست‌محیطی محور لشکرک - دیزین داشته است. در مرتبه بعد تغییر کاربری‌ها مانند تغییر کاربری از زراعی و باغات به تجاری؛ تغییر کاربری از مراکز اقامتی و گردشگری و ... با میزان ۰/۰۹۸ تأثیر زیادی در تخریب منابع زیست‌محیطی این محور داشته است. تأثیر این تغییر کاربری‌ها چندان چشمگیر است که گهگاه می‌تواند منجر به تغییرات اقلیمی گسترده در یک منطقه گردد. جذب گردشگری که منتج از وجود تأسیسات و امکانات رفاهی و خدماتی گردشگری در یک منطقه همراه با وجود جاذبه طبیعی است رابطه مستقیمی با تخریب منابع زیست‌محیطی دارد بدین گونه که با افزایش امکانات رفاهی و خدماتی در یک منطقه گردشگری پذیر، ظرفیت‌ها و توان‌های اکولوژیکی منطقه با تراکم زیاد جمعیت تهدید خواهد شد. بر همین اساس راهبردهای ساماندهی محور لشکرک - دیزین عبارت است از:

۱- راهبردهای رقابتی و تهاجمی (SO)

در راهبردهای تهاجمی که تمرکز بر نقاط قوت درونی و فرصت‌های بیرونی استوار است راهکارهای زیر جهت بهره‌برداری از برتری‌های موجود ارائه می‌شود:

- ✓ تأکید بر توسعه توریسم طبیعی و اکوتوریسم
- ✓ بهره‌گیری بهینه و هدفمند از افزایش انگیزه در بین شهرنشینان در جهت استفاده مؤثر از جاذبه‌های طبیعی انسانی
- ✓ شناسایی و توسعه جاذبه‌ها و امکانات برای رقابت با سایر مناطق رقیب
- ✓ استفاده از نیروهای متخصص به منظور ایجاد تشکلهای تعاونی مردمی
- ✓ ایجاد هماهنگی ما بین نهادها و بخش‌های مرتبط به منظور یکپارچه‌سازی کارکردهای توریسم و بهره‌گیری اصولی از جاذبه‌ها زیست‌محیطی

✓ تمرکز عمده فعالیت‌های توریستی بر استفاده از جاذبه‌های طبیعی در جهت ایجاد اشتغال کسب درآمد

✓ زمینه‌سازی و بهره‌برداری از حمایت‌های بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگران

۲- راهبردهای بازنگری (WO)

در راهبردهای بازنگری ضمن تأکید بر نقاط ضعف درونی سعی بر بهره‌گیری از فرصت‌های بیرونی در جهت رفع نقاط فراروی نواحی توریستی می‌باشد به این منظور راهکارهای زیر ارائه می‌گردد:

- ✓ بازنگری به نوع و نحوه برنامه‌ریزی و حمایت‌های دولتی از نواحی توریستی
- ✓ بازنگری به نحوه توزیع تسهیلات و خدمات توریستی
- ✓ بازنگری به قوانین و مقررات اراضی (زمین‌های کشاورزی و مسکونی) به منظور بهره‌برداری از آنها برای عموم و

جلوگیری از بورس‌بازی و گران‌شدن زمین

- ✓ بازننگری به نوع و نحوه استفاده از مشارکت‌های مردمی به‌منظور توسعه و تجهیز و واگذاری کارها به مردم محلی
- ✓ بازننگری و توسعه نهادها و سازمان‌های مرتبط در منطقه مطالعه شده برای آموزش مردم و گردشگران به‌منظور بهره‌گیری بهینه و هدف‌مند از منافع و آثار مثبت گردشگری

۳- راهبردهای تنوع (ST)

در راهبردهای تنوع‌بخشی که بر نقاط قوت درونی و تهدیدهای بیرونی متمرکز است راهکارهای زیر به‌منظور تأمین پاره‌ای از نیازمندی‌ها در جهت رفع تهدیدها ارائه می‌شود:

- ✓ تنوع‌بخشی به فعالیت‌ها و امکانات و خدمات توریستی به‌منظور به‌کارگیری طیف گسترده‌ای از مردم و همچنین جلب رضایت گردشگران

✓ توسعه و تجهیز مسیرهای توریستی، ایجاد و نصب علائم، قوانین و مقررات در این مکان‌ها و تدوین دفترچه‌های راهنما برای گردشگران و آموزش آنها

✓ تنوع‌بخشی به برنامه‌های تبلیغاتی به‌منظور معرفی جاذبه‌ها و فراورده‌های توریستی و جذب گردشگر

✓ تأمین امنیت مکان‌های توریستی برای جلوگیری از بروز تخلفات اجتماعی و سایر تخلفات

✓ ظرفیت‌پذیری و تعیین حد مطلوب تراکم جمعیت در مراکز و مکان‌های تفریحی

✓ بهره‌برداری از توان تشکیلاتی، قوانین و مقررات در جهت کاهش مخاطرات و آلودگی‌های اکولوژیکی و

زیست‌محیطی در مناطق توریستی

۴- راهبردهای تدافعی (WT)

در این راهبرد ضمن تأکید بر رفع آسیب‌پذیری ناحیه مطالعه شده راهکارهای زیر ارائه می‌شود:

✓ برگزاری سمینارها و نشست‌های توسعه سرمایه‌گذاری صنعت توریسم به‌وسیله شورای شهر و سایر نهادها و مسئولان مرتبط و دعوت از سرمایه‌گذاران مختلف

✓ زمینه‌سازی و تشویق مردم به مشارکت در جهت توسعه و تجهیز از نظر زیرساخت‌ها، تسهیلات و تجهیزات

توریستی با حمایت‌های دولتی

✓ آموزش و اطلاع‌رسانی به مردم در نحوه برخورد با گردشگران و هم‌چنین آموزش به گردشگران درباره فرهنگ،

آداب‌ورسوم و تشریفات و قوانین محلی و سنتی

✓ تدوین قوانین ویژه به‌منظور استفاده بهینه از جاذبه‌ها، فراورده‌ها و خدمات توریستی برای گردشگران جهت

جلوگیری از تخریب و از بین رفتن این جاذبه‌ها

۵- راهبردهای ساماندهی و توسعه اکوتوریسم در محور لشکرک - دیزین با رویکرد نمونه کمپ گردشگری

✓ گرایش به سمت عملکردهایی چهارفصل برای مجموعه و حوزه فرادست آن و خروج از حالت تک‌بعدی و زمستانی

صرف، با تمهیداتی مانند استقرار فعالیت‌های تابستانه، اقامتگاه‌های ویلایی، دهکده‌های دیپلماتیک و ...

✓ متنوع‌سازی کالاهای محلی، فروش غذاهای سنتی و زنده‌سازی صنایع‌دستی قدیمی منطقه شمشک

✓ مدیریت بهینه برای کنترل کاربری‌های موجود اطراف محور لشکرک - دیزین جهت جلوگیری از تغییر کاربری‌های

نامناسب با ظرفیت منطقه.

✓ توجه به پاکی محیط‌زیست و تقویت طبیعت‌گردی به‌عنوان رویکرد محوری در تدوین طرح و برنامه برای استفاده از

اراضی سایت محور لشکرک - دیزین

- ✓ توجه به جاده شمشک به دیزین به عنوان دسترسی اصلی
- ✓ ایجاد دسترسی‌های فرعی به روستا و پیست اسکی دربند سر و دیزین
- ✓ سازگاری راه‌های موجود در منطقه لشکرک - دیزین با شیب طبیعی زمین
- ✓ احداث پارکینگ در مجاورت جاده (شمشک به دیزین) به منظور ورود حداقل اتومبیل به کمپ‌های گردشگری.

تقدیر و تشکر

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

منابع

- ۱) ابراهیم بای، غلام حیدر و غلامی، منا. (۱۳۹۰). سیاست‌گذاری اکوتوریسم پایدار کویری در ایران و امارات متحده عربی (یک مطالعه تطبیقی). فصلنامه گردشگری و توسعه، ۸، ۱۲-۱.
- ۲) احمدی، علی و حاجی‌پور، علی. (۱۳۸۹). تخریب محیط‌زیست مانعی در برابر توسعه پایدار. مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین‌المللی جغرافی‌دانان جهان اسلام، دانشگاه زاهدان.
- ۳) اصغری سراسکانرود، صیاد؛ تقی‌لو، علی و اصغری سراسکانرود، صالح. (۱۳۹۷). تحلیل و ارزیابی آثار بالقوه زیست‌محیطی اجرای طرح گردشگری در بخش صفائیه شهرستان خوی. فصلنامه گردشگری و توسعه، ۷ (۱)، ۱۱۸-۱۳۵.
- ۴) براون، لستر. (۱۳۷۵). نگاهی به وضعیت جهان. ترجمه حمید طراوتی، چاپ اول، تهران: نشر آروین.
- ۵) چی ونگ، تای و بلیندا، یوئن. (۱۳۹۲). برنامه‌ریزی شهر اکولوژیک (سیاست‌ها، تجارب و طراحی). ترجمه محمد رحیم، رهنما و الهه، کریمی، مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد.
- ۶) حکمت‌نیا، حسن و موسوی، میر نجف. (۱۳۹۲). کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای. یزد: انتشارات علم نوین یزد.
- ۷) رضوانی، علی‌اصغر. (۱۳۸۰). نقش اکوتوریسم در حفاظت محیط‌زیست. مجله محیط‌شناسی، ۳۱، ۱۲-۱.
- ۸) سیاری، رضا. (۱۳۹۱). گردشگری، توسعه اقتصادی و محیط‌زیست. ماهنامه آسمان ایران، ۱۰، ۱۲-۱.
- ۹) شعبانی فرد، محمد؛ پوراحمد، احمد؛ حسینی، علی و رشیدی، مصطفی. (۱۳۸۸). بررسی سنجش ظرفیت پذیرش گردشگری شهری و مدل‌سازی شهرهای گردشگری پایدار از بعد کالبدی (نمونه موردی منطقه ۱۲ تهران). نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱ (۱۴)، ۱۲-۱.
- ۱۰) فیروزجاه، علی؛ رضایی پاشا، صدیقه و فیروزجاه، مرتضی. (۱۳۹۴). اثرات زیست‌محیطی گردشگری در نواحی روستایی (نمونه موردی: دهستان تمشک شهرستان تنکابن). فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی، ۴ (۲)، ۱۲۵-۱۴۳.
- ۱۱) قرخلو، مهدی؛ رمضان‌زاده لسبوئی، مهدی و گلین شریفی دینی، جواد. (۱۳۸۸). اثرات زیست‌محیطی گردشگری بر سواحل شهر رامسر. فصلنامه پژوهش جغرافیای انسانی، ۳، ۱۲-۱.
- ۱۲) قریشی‌میناآباد، محمدباسط. (۱۳۹۰). ارزیابی عملکرد مجتمع‌های گردشگری ساحلی مطالعه موردی: مجتمع مروارید خزر - شهرستان رشت. فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱ (۴)، ۱۲-۱.
- ۱۳) محمودی، حسین و پازوکی نژاد، زهرا. (۱۳۹۲). تغییرات آب‌وهوا و سیاست‌های مقابله در صنعت گردشگری. مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۲ (۶)، ۱۱۱-۱۲۷.
- ۱۴) ممقانی نسب، اشکان. (۱۳۹۱). ارزیابی اثرات توسعه گردشگری بر محیط‌زیست دریایی (مطالعه موردی: خلیج چابهار). اولین همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران، دانشگاه دریانوردی و علوم دریایی چابهار، منطقه سوم نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران - کنارک.

۱۵) موسوی، میر نجف؛ عبدالله‌زاده، علی و باقری کشکولی، علی. (۱۳۹۳). گردشگری مذهبی. تهران: انتشارات آراد کتاب.

References

- 1) Alonso, M. d. M. (2013). Environmental management in tourism: students' perceptions and managerial practice in restaurants from a gender perspective. *Journal of Cleaner Production*, 60, 1-12.
- 2) Becken, S. (2007). Tourists' Perception of International Air Travel's Impact on the Global Climate and Potential Climate Change Policies. *Journal of Sustainable Tourism* 15(4), 1-12.
- 3) Braun, B., & Soskin, M. (2002), Theme park competitive strategies. *Annals of Tourism Research*, 26(2), 1127-1138.
- 4) Braun, O. L., Lohmann, M., Maksimovic, O., Meyer, M., Merkovic, A., Messerschmidt, E., Riedel, A., & Turner, M. (1999). Potential impact of climate change effects on preferences for tourism destinations, A psychological pilot study. *Climatic Research*, 11, 127-138.
- 5) Burak, S.A., Dogan, E., & Gazioglu, C. (2004). Impact of urbanization and tourism on coastal environment. *Ocean & Coastal Management*, 47(9), 515-527.
- 6) Canavan, B. (2016). Tourism culture: Nexus, characteristics, context and sustainability. *Tourism Management*, 53, 571-583.
- 7) Corbin, A. (1995). *The Lure of the Sea*. The Discovery of the Seaside in the Western World 1750-1840. London
- 8) Destek, M. A. (2019). Investigation on the role of economic, social, and political globalization on environment: evidence from CEECs. *Environmental Science and Pollution Research*, 27, 1-14.
- 9) Dolnicar, S. (2008). *Market segmentation in trrrism, I: Wiiii ii*, A.G., Martin, D., editors. *Tourism Management: Analysis, Behaviour and Strategy*. Cambridge: CAB International
- 10) Font, X., & Ahjem, T. (1999). Searching for a balance in tourism development strategies. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 11, 111-127.
- 11) Freitas, C, R, de. (2003). Tourism climatology: evaluating environmental information for decision making and business planning in the recreation and tourism sector. *Int. J. Biometeorol*, 48, 1-13.
- 12) Inskip, E. (1991). *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*. Van Nostrand Reinhold.
- 13) Goudie, A.S. & Viles, H.A. (2013). *The Earth Transformed: An Introduction to Human Impacts on the Environment*. John Wiley & Sons.
- 14) Holden, A. (2008). *Environment and Tourism*. London, Routledge
- 15) Hsieha, H. J., & Shiann Far, K. (2013). the linkage analysis of environmental impact of tourism industry. *Procedia Environmental Sciences*, 17, 111-123.
- 16) Katircioglu, S. T. (2014). International tourism, energy consumption, and environmental pollution: The case of Turkey, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 36, 1-14.
- 17) Lemos, C. C., Thomas, B. F., & Marcelo, P. S. (2012). Strategic environmental assessment in tourism planning — Extent of application and quality of documentation. *Environmental Impact Assessment Review*, 35, 1-12.
- 18) Lee, J. W., Brahmasrene, T. (2018). Investigating the influence of tourism on economic growth and carbon emissions: Evidence from panel analysis of the European Union. *Tourism Management*, 38, 69-76.
- 19) Liu, C.H., Gwo-Hshiung, T., & Ming-Huei, L. (2012) Improving tourism policy implementation—The use of hybrid MCDM models. *Tourism Management*, 33, 1-12.

- 20) Lockwood, A., & Medlik, S. (Eds) (2003), *Tourism and hospitality in the 21st century*. Oxford: Butterworth-Heinemann
- 21) Löfgren, O. (2002) *On Holiday: a history of vacationing*. Berkeley: University of California Press.
- 22) Laws, E. (1991). *Tourism Marketing: Service and Quality Management Perspectives*. Stanley Thornes (Publishers) Ltd.
- 23) Lozano- Oyola, M., Blancas, J.F., González, M., & Rafael, C. (2012). Sustainable tourism indicators as planning tools in cultural destinations, Spain: Malaga University. *Ecological Indicators*, 18, 659-675.
- 24) Malik, M. I., & Sultan Bhat, M. (2015), Sustainability of tourism development in Kashmir — is paradise lost?. *Tourism Management Perspectives*, 16, 1-12.
- 25) Martin-Cejas, R.R., & Sánchez, P.P.R. (2021). Ecological footprint analysis of road transport related to tourism activity: The case for Lanzarote Island. *Tourism Management*, 31(1), 98-103.
- 26) Mieczkowski, Z. (1995). *Environmental Issues of Tourism and Recreation*. University Press of America.
- 27) Preston-Whyte, R. (2004). *The beach as a liminal space*. In: Lew C, Hall M, Williams AM, editors. *A companion to tourism*, Malden: Blackwell.
- 28) Saint Akadiri, S., Alola, A. A., & Akadiri, A. C. (2019). The role of globalization, real income, tourism in environmental sustainability target. Evidence from Turkey. *Science of the total environment*, 687, 423-432.
- 29) Scott, D., Geoff, M., & Michael, S. (2004). *Climate change and the distribution of climatic resources for tourism in North America, department of geography*. university of waterloo, 200 university avenue west, waterloo, Ontario N2L 3G1, Canada.
- 30) Tang, C.H.H. & Jang, S.S. (2019). The tourism–economy causality in the United States: A sub-industry level examination. *Tourism Management*, 30(4), 553-558.
- 31) Tekken, V., & Jürgen, P. K. (2015), Sustainable water management - perspectives for tourism development in north-eastern Morocco. *Tourism Management Perspectives*, 16, 1-12.
- 32) Wang, J., & Ritchie, B.W. (2012), Understanding accommodation manager's crisis planning intention: An application of the theory of planned behavior. *Tourism Management*, 33, 1-12.
- 33) Zhang, J., & Mei Ji, Y. Z. (2015). Tourism sustainability in Tibet – Forward planning using a systems approach. *Ecological Indicators*, 56, 1-12.
- 34) Zhang, L., & Gao, J. (2018). Exploring the effects of international tourism on China's economic growth, energy consumption and environmental pollution: Evidence from a regional panel analysis. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 53, 225–234.
- 35) UNWTO (2021). *United Nations World Tourism Organization*. UNWTO Tourism Highlights Edition.